

Aino-Maija Aalto
Katsaus osittaisen hoitorahan käyttöön 2000-luvulla

Kirjoittaja

Aino-Maija Aalto, tutkija, VTM
Kelan tutkimusosasto
etunimi.sukunimi@kela.fi

© Kirjoittajat ja Kelan tutkimusosasto

Työpapereita-sarjan julkaisut ovat keskustelun avauksia tai alustavia tutkimusraportteja.

www.kela.fi/tutkimus

ISSN 2323-9239

Helsinki 2013

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	4
2	Osittaisen hoitovapaan ja -rahan pääpiirteet.....	5
2.1	Lyhyt katsaus tuen historiaan.....	8
2.2	Osittaisen hoitorahan käytön kehitys	9
2.3	Osa-aikaisen ansiotyön ja hoivatyön yhteensovittaminen	10
2.4	Miksi osittaista hoitorahaa ei käytetä?	12
3	Aineiston esittely	13
4	Hoitorahajaksot	15
4.1	Hoitorahajaksoiden yleisyys ja pituus.....	16
4.2	Hoitorahajaksoiden ajoittuminen	19
5	Osittaisen hoitorahan käyttäjät	20
5.1	Äidit osittaisella hoitorahalla	20
5.2	Taloudellinen asema	23
5.3	Isät osittaisella hoitorahalla.....	26
6	Yhteenveto.....	27
	Lähteet.....	29
	Liitteet	31
	Liite 1: Kokonaishedelmällisyys ja ikäluokat tutkimusaineiston aikaikkunassa.....	31
	Liite 2: Tutkimusaineiston aikana syntyneiden lasten ikäkertymä	32
	Liite 3: Äitien asuinmaakuntajakauma.....	32
	Liite 4: Tulodesiilien ylä- ja alarajat	34

1 Johdanto

Osittaisen hoitovapaan ja -rahan tarkoitus on tehdä ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisesta helpompaa (HE 166/1987). Osittaisella hoitovapaalla voi pääsääntöisesti olla kunnes lapsi päättää toisen kouluvuotensa, mutta osittaista hoitorahaa saa vain alle kolmevuotiaiden ja ensi- ja toisluokkalaisten perusteella. Kotihoidon tukea, yksityisen hoidontukea ja osittaista hoitorahaa kutsutaan yhteisnimityksellä lastenhoidon tuet. Noin neljäosalla työikäisestä väestöstä on alle kouluikäisiä tai alakoulua aloittelevia lapsia. Pienten lasten vanhemmat muodostavat siis merkittävän osan työvoimastamme. Suomessa pienten lasten vanhemmat valitsevat lapselleen usein joko kokopäiväisen päiväkotihoidon tai kotihoidon. Kotihoidon tuki, yksityisen hoidontuki ja kunnallinen päivähoitopaikka ovat vaihtoehtoja toisilleen siinä missä osittainen hoitoraha on eräänlainen välimuoto, jota voi yhdistää muihin tukiin ja palveluihin. Osittainen hoitovapaa tarjoaa osa-aikatyön vaihtoehdon kokopäiväisen päiväkotihoidon ja kotihoidon välillä.

Osa-aikatyö sai osakseen paljon huomiota syksyllä 2012 pääministeri Kataisen nostettua pienten lasten vanhempien – erityisesti äitien – pitkät poissaolot työelämästä julkiseen keskusteluun (esim. HS 13.11.2012). Jo saman vuoden keväällä kotihoidon tuki nousi julkiseen keskusteluun VATT:n pääjohtaja Juhana Vartiainen haastattelun myötä (esim. HS 19.5.2012). Myös Vartiainen avasi keskustelun äitien työmarkkina-aseman näkökulmasta. Lisäksi Kataisen hallitusohjelma (2011) tähtää työllisyyden lisäämiseen, ja yhtenä tavoitteena on osa-aikaisen työnteon ja lastenhoidon helpompi yhteensovittaminen. Hallitusohjelmaan liittyen syksyllä 2012 on istunut myös kaksi osa-aikatyötä pohittanutta työryhmää, sosiaali- ja terveysministeriön Kotihoidon tuen ja lasten hoitojärjestelmän joustavuuden edistämistä selvittävä työryhmä (STM 2013) ja työ- ja elinkeinoministeriön osa-aikatyötä selvittävä työryhmä (TEM 2012). Tässä selvityksessä tarkasteltavan osittaisen hoitorahan käyttö liittyy vahvasti sekä osa-aikatyöhön että kotihoidon tukeen. On varsin olennaista selvittää, ketkä hyödyntävät osittaista hoitorahaa ja -vapaata nykyään eli kuinka pitkään ja minkä ikäisten lasten kohdalla kyseistä tukea käytetään.

Sekä osittaista hoitovapaata että -rahaa käyttää harva niihin oikeutetuista. Selvityksen mukaan osittainen hoitoraha on ennemminkin kotihoidon tuen jatke kuin sen vaihtoehto. Kotihoidon tuki aloitetaan usein heti vanhempainvapaakauden päätyttyä, mutta osittainen hoitoraha vasta, kun lapsi on jo vähän vanhempi. Valtaosa osittaisen hoitorahan käyttäjistä on ollut kotihoidon tuella ennen osittaiselle hoitorahalle siirtymistä. Nämä havainnot koskevat siis alle kolmevuotiaiden perusteella nostettuja tukia. Selvityksessä käy myös ilmi, että osittaisen hoitorahan käyttäjät ovat keskivertoa paremmin kouluttautuneita ja hyvätuloisempia.

Keskityn selvityksessä erityisesti äiteihin, koska he käyttävät lähes kaikki lapsen hoivaan liittyvät tuet. Isistä kerron lyhyemmin. Selvitys on osa Kelan tutkimusosaston lapsiperkehanketta¹. Käytettävissä oleva tutkimusaineisto on laaja otos vuosien 1999–2010 aikana synnyttäneistä äideistä. Aineisto sisältää sekä Kelalta saatavat hoitorahatiedot että useita taustamuuttujia Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta. Vertaan selvityksessä osittaisen hoitorahan käyttäjiä kotihoidon tuen käyttäjiin ja kaikkiin synnyttäneisiin äiteihin. Keskityn selvityksessäni tarkastelemaan, keitä tukien käyttäjät ovat ja kuinka pitkiä heidän käyttämänsä hoitorahajaksot ovat. Osittaisen hoitorahan käyttöä ei ole aiemmin tutkittu, joten selvitys on kuvaileva.

Hiljattain ilmestyneessä kotihoidon tukea käsittelevässä kirjassa valaistiin lapsenhoidollisten tukien moniulotteisuutta – kyse ei ole pelkästään lapsen hoitomuodon valitsemisesta (Sipilä ym. 2012). Lapsen hoitoetuksien valintaan liittyy esimerkiksi valinta vanhempien työurista ja perheen tulotasosta sekä vanhempien ajatukset ”parhaasta” hoitomuodosta ja käsitys ulkopuolisen varhaiskasvatuksen laadusta. Repo (2012) myös korostaa, että vaikka vapaus valita on muodostunut pääargumentiksi kotihoidon tuen puolesta (Varjonen 2011), kyse ei ole valinnanvapaudesta kaikkien perheiden kohdalla. Toisaalta on perheitä, joilla ei ole varaa jäädä pois töistä lapsenhoidollisista syistä ja toisaalta perheitä, joissa toisella vanhemmista ei ole työpaikkaa, jolloin kotihoidon tuki voidaan kokea ainoana vaihtoehtona. Myös vanhempainvapaajärjestelmän pituus, korvausaste ja joustavuus vaikuttavat olennaisesti lapsiperhe-etuuksien käyttöön ja tarpeellisuuteen.

Seuraavassa osiossa kerron tuen nykymuodosta ja sen historiasta. Lisäksi teen lyhyen tarkastelun tuen käyttäjämääriin Kelan etuustilastoja hyödyntäen. Tämän jälkeen siirryn kuvaamaan selvityksessä käytettävää aineistoa tarkemmin. Aineiston esittelyn jälkeen tarkastelen hoitorahajaksojen yleisyyttä ja kestoja tutkimusaineistoon pohjautuen. Lisäksi käyn läpi etuuksien käyttäjien taustoja, eli tarkastelen tarkemmin keitä lapsenhoidollisten tukien käyttäjät ovat. Lopussa teen yhteenvedon tuloksista.

2 Osittaisen hoitovapaan ja -rahan pääpiirteet

Suomessa alle kouluikäisillä lapsilla on subjektiivinen oikeus kunnalliseen päivähoitopaikkaan, jonka järjestämisestä vastaa lapsen kotikunta. Kunnallisen päivähoitopalvelun sijaan lapsiperheet voivat mahdollisuuksiensa rajoissa nostaa kotihoidon tai yksityisen hoidon tukea. Sen sijaan osittainen hoitoraha ei poissulje kunnallisen päivähoitopalvelun käyttöä, eikä sen nostaminen myöskään edellytä kyseisen palvelun käytön vähentämistä. Siinä missä yksityinen hoidontuki ja kunnallinen päi-

¹ Lapsiperkehankkeesta voi lukea lisää Kelan tutkimusosaston käynnissä olevat tutkimukset -sivuilta <http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/150306102930PN?OpenDocument#haataja1>.

vähoito mahdollistavat palkkatyönteon lasten ollessa pieniä, kotihoidontuki tarkoittaa pääsääntöisesti poissaoloa ansiotyöstä. Tosin kotihoidon tukea voi nostaa myös, mikäli lastenhoidosta pitää huolen joku muu kuin lapsen jompikumpi vanhempi, sillä kyseisen tuen saannin ehtona on vain lapsen ikä (alle kolme vuotta) ja se, että lapsi ei ole kunnallisessa päivähoidossa. Yksityisen hoidontuen säätämisen myötä (L 1128/1996) kotihoidon tuen nostaminen on kuitenkin pääasiassa tarkoit-
tanut, että jompikumpi vanhemmista hoitaa lasta itse kotona (Haataja 2008).

Osittainen hoitoraha on tuki, jota voi saada osittaisen hoitovapaan ajasta. Osittainen hoitoraha on tavallaan kotihoidon tuen osa-aikainen vaihtoehto, ja se on alkujaan ollutkin nimeltään osittainen kotihoidon tuki. Osittainen hoitovapaa mahdollistaa työtä tekevän vanhemman siirtymisen väliaikaisesti osa-aikaiseen työhön lapsenhoidollisista syistä. Vanhemmalla on oikeus osittaiseen hoitorahaan, mikäli hän vähentää työaikaansa normaalista ja hänen lapsensa on alle kolmevuotias tai koulua aloitteleva.

Hoitorahaa maksetaan kullekin perheelle vain yhdestä lapsesta. Mutta mikäli lapsella on kaksi samassa taloudessa asuvaa vanhempaa, voidaan osittaista hoitorahaa maksaa molemmille vanhemmille samanaikaisesti, jos tuen ehdot täyttyvät molempien vanhempien kohdalla. Osittaista hoitovapaata voivat pitää molemmat vanhemmat saman kalenterijakson aikana, mutta eivät samanaikaisesti. Tämä tarkoittaa, että vanhemmat voivat olla osittaisella hoitovapaalla esimerkiksi saman päivän aikana siten että toinen hoitaa lasta aamu- ja toinen iltapäivällä. Työajan tarkempi sopiminen on työntekijän ja työnantajan päätettävissä. Osittainen hoitoraha on verrattain pieni, veronalainen tuki (vuonna 2013 tuki on bruttona 96,41 euroa/kk). Mikäli lapsen molemmat samassa taloudessa asuvat vanhemmat nostavat tukea on tuki perhekohtaisesti kaksinkertainen. (Kela 2013.)

Seuraavassa kuviossa (kuvio 1) on esitetty osittaisen hoitovapaan ja osittaisen hoitorahan saanti lapsen viitteellisen iän mukaan. Osittaista hoitovapaata on mahdollista saada työsopimuslain (L 533/2006) nojalla huomattavasti pidempään kuin mitä osittaiseen hoitorahaan oikeuttava aika on. Ollakseen lähtökohtaisesti oikeutettu osittaiseen hoitovapaaseen vanhemman on täytynyt tehdä töitä samalle työnantajalle vähintään kuusi kuukautta viimeisen vuoden aikana. Kyse ei kuitenkaan suoranaisesti ole työntekijän oikeudesta sillä painavasta syystä työnantaja voi kieltäytyä lyhennetyn työajan myöntämisestä. Pääsääntöisesti vanhemmat voivat tehdä lyhennettyä työviikkoa siihen asti kunnes heidän lapsensa päättää toisen kouluvuotensa. Pidennetyn oppivelvollisuuden tapauksessa osittaista hoitovapaata voi saada kunnes lapsi päättää kolmannen luokan. Lisäksi, mikäli lapsi on erityisen hoidon tarpeessa vammaisuuden tai pitkäaikaisen sairauden vuoksi, voi vapaata saada kunnes lapsi täyttää 18 vuotta. Työntekijällä on lain nojalla oikeus palata takaisin aiempaan työaikaansa osittaisen vapaan päättyessä. (L 533/2006.)

Kuvio 1. Osittaisen hoitorahan ja -vapaan ajoittuminen lapsen viitteellisen iän mukaan.

Lapsen ikä ^a	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Osittainen hoitovapaa																		
Osittainen hoitoraha																		

Hoitovapaa	
	Yleisin tapaus: oikeus osittaiseen hoitovapaaseen kunnes lapsi päättää toisen kouluvuotensa.
	Pidennetty oppivelvollisuus: oikeus osittaiseen hoitovapaaseen kunnes lapsi päättää kolmannen kouluvuotensa.
	Erityisen hoidon ja huollon tarpeessa olevan vammaisen tai pitkäaikaissairaana lapsen vanhempi voi saada osittaista hoitovapaata siihen saakka kunnes lapsi täyttää 18 vuotta.
Hoitoraha	
	Yleisin tapaus: oikeus osittaiseen hoitorahaan, kun lapsi alle 3-vuotias tai lapsi ensimmäisellä tai toisella luokalla.
	Pidennetty oppivelvollisuus: oikeus osittaiseen hoitorahaan kunnes lapsi päättää kolmannen kouluvuotensa.

^a Ikä suuntaa-antava.

Vanhempi voi saada osittaista hoitorahaa, mikäli hänen lapsensa on alle kolmevuotias tai peruskoulun ensimmäisellä tai toisella luokalla, ja hän lyhentää työaikaansa siten että viikoittainen työaika on enintään 30 tuntia (L 858/2009). Osittaista hoitorahaa ei voi pääsääntöisesti saada, mikäli nykyinen työaika ei lyhene lapsenhoidollisista syistä. Mutta myös valmiiksi osa-aikaisissa töissä olevan on mahdollista nostaa osittaista hoitorahaa, mikäli osa-aikaisuuden syy on lapsenhoidollinen. (Kela 2012.) Pienen lapsen vanhempi, joka saa osa-aikaisen työn, ei lähtökohtaisesti ole oikeutettu osittaiseen hoitorahaan.

Hoitorahan saanti siis edellyttää, että sitä käyttävä vanhempi on joko työ- tai virkasuhteessa tai hän on yrittäjä. Yleisin hoitomuoto lapselle on osittaista hoitorahaa nostettaessa kunnallinen päivähoito. Päivähoitomaksu ei välttämättä pienene, vaikka lapsi olisi osa-aikaisesti päivähoidossa. Tosin osittaisen hoitorahan saanti ei velvoita vanhempia lyhentämään lapsen päivähoidossa olo aikaa. Osittaisen hoitorahan kanssa voi saada yhtäaikaaisesti myös yksityisen hoidon tukea, mikäli lapsi ei ole kunnallisessa päivähoidossa. Myös siinä tapauksessa, että lasta hoitaa kotihoidon tuella joku muu kuin lapsen vanhemmat, vanhemmalla voi olla oikeus osittaiseen hoitorahaan. Vanhempainvapaa-etuuksien (äitiys-, isyys- ja vanhempainraha) kanssa sitä ei kuitenkaan voi nostaa yhtäaikaisesti.

2.1 Lyhyt katsaus tuen historiaan

Osittainen hoitovapaa tuli työsopimuslain (L 284/1988) nojalla mahdolliseksi ennen osittaista hoitorahaa. Vapaa oli alun perin suunnattu alle neljävuotiaiden ja peruskoulua aloittavien lasten vanhemmille siten että vain toinen saattoi olla vapaalla kerrallaan. Lisäksi edellytettiin – yksinhuoltajia lukuun ottamatta – että molemmat lapsen vanhemmat ovat töissä kodin ulkopuolella. Nykyään puolison työtilanteesta riippuvaa ehtoa ei ole. Vuodesta 1990 lähtien hoitovapaata on voinut pitää kunnes lapsi aloittaa koulun (L 640/1990) ja vuodesta 2004 siihen asti kunnes lapsi päättää toisen kouluvuotensa (L 1227/2003).

Työsopimuslain muutoksella haluttiin mahdollistaa joustavampi suunnittelu perhe- ja työelämän yhdistämiselle. Muutoksella haettiin joustavuutta kokoaikaisen työnteon ja täysipäiväisen lapsen kotihoidon välille. Lain perusteluissa korostetaan myös lapsen tasapainoisen kehittymisen tärkeyttä. (HE 166/1987.) Osittaisen hoitovapaan kanssa samanaikaisesti päätettiin myös tilapäisestä hoitovapaasta, jota vanhemmat voivat käyttää lapsen sairastuessa (L 284/1988).

Päätös osittaisesta hoitovapaasta tehtiin vuoden 1987 puolella. Reilun vuoden päästä tehtiin lisäksi päätös osittaiseen hoitovapaaseen liittyvästä tuesta – osittaisesta hoitorahasta – jota on voinut saada vuoden 1989 maaliskuusta alkaen (L 4/1989). Tuen lanseeraamisen motiivina oli halu tukea taloudellisesti pienten lasten vanhempia, jotka lapsenhoidollisista syistä ovat lyhentäneet työaikaansa (HE 210/1988). Tukea ei alkujaan myönnetty opiskelijoille eikä yrittäjille. Nykyään, vuodesta 2010 lähtien, myös yrittäjät voivat saada osittaista hoitorahaa, mikäli lyhentävät työaikaansa alle 30 tunnin. Päätoimiset opiskelijat eivät voi edelleenkään nostaa tukea. (L 858/2009.)

Osittainen hoitoraha oli aluksi 25 prosenttia hoitotuen perusosan määrästä, jonka jälkeen sen osuus kotihoidon tukeen suhteutettuna on kasvanut muutaman prosenttiyksikön verran². Laki osittaisesta hoitorahasta saatettiin voimaan aluksi vain vuodeksi. Tämän jälkeen se asetettiin vuosittain uudestaan voimaan vuoteen 1993 asti, jolloin se sisällytettiin lakiin pysyvästi (L 797/1992). Alkujaan osittaista hoitorahaa kutsuttiin osittaiseksi kotihoidon tueksi, mutta 1990-luvulla nimeksi vaihdettiin osittainen hoitoraha ja sen määrä irrotettiin kotihoidon tuesta (L 1128/1996).

Osittaiseen hoitorahaan tehtiin merkittäviä muutoksia vuonna 2004. Kyseisestä vuodesta lähtien osittaista hoitorahaa on voinut saada myös kahta ensimmäistä kouluvuotta käyvien lasten vanhemmat, mikäli he täyttävät muut tukeen vaadittavat ehdot (L 1227/2003). Kyseinen muutos tarkoitti

² Esimerkiksi vuoden 1988 perusosa (nykyinen hoitoraha) oli 1210 markkaa, josta 25 % on 302,5 markkaa, joka vuoden 2011 euroissa tarkoittaa 83,5 euroa kuukaudessa. Vuonna 2012 tuki on noin 29 % kotihoidon tuesta ($93,77/327,46 \cdot 100 = 28,6\%$).

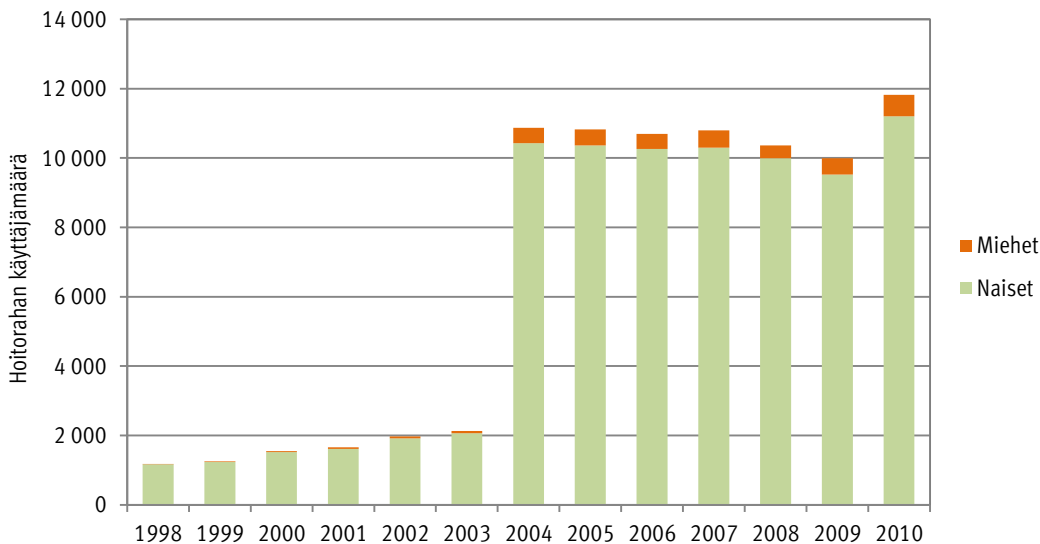
myös hoitovapaan pidennystä työsopimuslain puolella (L 870/2003). Samana vuonna lakiin tehtiin lisäksi muutos, että vanhemmat voivat käyttää tukea saman ajanjakson aikana, kunhan ajanjaksot osuvat vuorokauden eri tunteihin.

2.2 Osittaisen hoitorahan käytön kehitys

Osittaisen hoitorahan käyttö on esitetty kuviossa 2. Vuonna 2004 osittaisen hoitorahan käyttö lisääntyi merkittävästi. Tällöin etuus tuli mahdolliseksi alle kolmevuotiaiden lasten lisäksi myös kouluun aloittavien lasten vanhemmille. Lisäksi vuodesta 2004 lähtien vanhemmat ovat voineet käyttää tukea saman ajanjakson aikana. Kuviosta näkee selvästi myös tuen sukupuolittuneisuuden. Naiset käyttävät osittaista hoitorahaa huomattavasti yleisemmin kuin miehet, vaikkakin miesten osuus on kasvanut noin prosentista viiteen tarkasteluajanjakson aikana.

Vuoden 2004 jälkeen osittaisen hoitorahan käyttäjämäärä on pysynyt kymmentuhannen henkilön paikkeilla. Tosin vuonna 2010 tuen käyttö on selvästi yleistynyt. Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että sekä alle kolmevuotiaiden että 6–9-vuotiaiden ikäryhmien koot ovat kasvaneet viimeisten vuosien aikana, jolloin osittaiseen hoitorahaan oikeutettujen määrä on kasvanut (ks. liite 1).

Kuvio 2. Osittaisen hoitorahan käyttäjämäärät 1998–2010, kunkin vuoden viimeisenä päivänä.

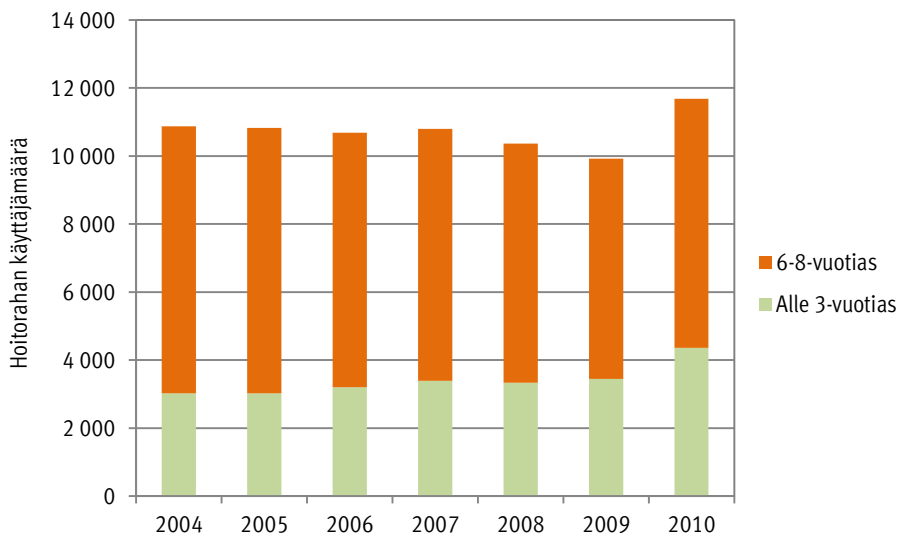

Lähde: Kelan etuustilastot

Seuraavassa kuviossa (kuvio 3) osittaisen hoitorahan käyttö on jaettu lapsen iän perusteella siitä lähtien, kun tuki on ollut mahdollinen myös ensi- ja toisluokkalaisten vanhemmille. Osittaista hoitoraha-

haa nostetaan enemmän koulun aloittavien lasten kuin alle kolmevuotiaiden lasten perusteella. Vuonna 2003, kun osittainen hoitoraha oli mahdollinen vain alle kolmevuotiaiden lasten vanhemmille, tukea käytti noin 2 000 henkilöä. Vuoden 2004 muutoksen jälkeinen tuen käytön yleistymisen johtuu siis erityisesti alakoululaisten vanhemmista. Kuitenkin myös alle kolmevuotiaiden kohdalla osittaisen hoitorahan käyttö on lisääntynyt. Kotihoidon tuen käyttäjämäärä on vuosittain vastaavana ajanhetkenä laskettuna noin 60 000. Tämä antaa mittasuhteen osittaisen hoitorahan käytön yleisyydelle.

Kuvio 3. Osittaisen hoitorahan käytön jakautuminen lapsen iän mukaan, kunkin vuoden viimeisenä päivänä.

Lähde: Kelan etuustilastot

2.3 Osa-aikaisen ansiotyön ja hoivatyön yhteensovittaminen

Osittainen hoitovapaa ja -raha ovat kiinteästi yhteydessä osa-aikatyöhön. Siinä missä osittaisesta hoitovapaasta voi vapaammin neuvotella työnantajan kanssa osittaisen hoitorahan käyttöön liittyvät ehdot ovat tiukemmat. Osittaista hoitovapaata voi anoa työpaikallaan vähemmänkin kuin mitä osittaisen hoitorahan saanti edellyttää. Joka tapauksessa sekä osittainen hoitovapaa että -raha tarkoittaa työajan vähentämistä normaalista eli osa-aikaiseen työhön siirtymistä. Vanhemman pitää olla ollut puoli vuotta nykyisessä työsuhteessaan kokopäiväisesti, jotta työajan lyhentämiseen on lähtökohtaisesti oikeutettu. Monelta kotihoidon tukea nostavalta puuttuu työsuhde. Mikäli äiti tai isä solmii osa-aikaisen työsuhteen uuden työnantajan kanssa oltuaan ensin kotona hoitamassa lastaan ei hän lähtökohtaisesti ole heti oikeutettu osittaiseen hoitorahaan tai -vapaaseen. Osa-aikaisuus pitää lisäksi perustella lapsenhoidolliseksi, jotta osittaiseen hoitorahaan on oikeus.

Osa-aikatyölle ei ole tarkkaa työtunteihin sidottua määritelmää. Esimerkiksi työvoimatutkimuksessa osa-aikaiseksi työntekijäksi määritellään EU:n suositusten mukaan henkilö, joka kokee itse tekevän-
sä osa-aikatyötä (Tilastokeskus 2012a). Useissa kansainvälisissä vertailuissa käytetään 30 tunnin rajaa, mutta maakohtaisesti osa-aikatyön määritelmät poikkeavat toisistaan. Määritelmäerot johtavat erilaisiin tuloksiin osa-aikatyöntekijöiden ja osa-aikatyöttömien määristä. (Haataja 2011.)

Kansainvälisesti tarkisteltuna osa-aikatyönteko ei ole Suomessa kovin yleistä (Lehto ja Sutela 2008 32), mutta osa-aikaiset työsuhteet ovat täälläkin yleistyneet 1990-lukuun verrattuna (Larja 2012). Suomessa työllisistä 14 prosenttia teki osa-aikatyötä vuonna 2011. Osa-aikatyö on naisilla (19 %) yleisempää kuin miehillä (10 %). (Tilastokeskus 2012b.) Ikäryhmästä riippumatta naiset tekevät osa-aikatyötä miehiä yleisemmin. Sukupuolten välinen ero osa-aikatyön teossa on suurin 35–44-vuotiailla. Vertailun vuoksi mainittakoon äärimaana Alankomaat, missä naisista 70 prosenttia kuuluu työvoimaan, mutta lähes 80 prosenttia heistä tekee osa-aikatyötä. Suomessa naisista noin 60 prosenttia kuuluu työvoimaan, mutta 80 prosenttia tekee kokopäivätyötä. (Larja 2012.) Muissa Pohjoismaissa osa-aikatyö on Suomea yleisempää, mutta myös osa-aikatyöttömyys. Esimerkiksi Ruotsissa noin neljäsosa työllisistä tekee osa-aikatyötä. (Haataja 2011.) Suuri osa osa-aikatyöntekijöistä Suomessa tekee osa-aikatyötä omasta halustaan osittaisen hoitovapaan, opiskelun tai esimerkiksi osa-aikaeläkkeen vuoksi. Osa-aikatyömarkkinoilla ei kuitenkaan ole vain myönteisiä vaikutuksia, jos ne eriytyvät muista työmarkkinoista siten, että työntekijän niin halutessaan ei ole mahdollisuutta muuttaa työsuhdettaan kokoaikaiseksi.

Yleisimmät syyt osa-aikatyölle Suomessa ovat opiskelu ja kokoaikaisen työn puute. Erityisesti naisilla lasten ja omaisten hoito on myös yleinen syy tehdä osa-aikatyötä. (Lehto ja Sutela 2008.) Lasten hoito on 35–44-vuotiailla naisilla yhtä yleinen syy osa-aikaisuuteen kuin kokoaikaisen työn puute (Larja 2012). Sekä naisilla että miehillä osa-aikatyö on yleistynyt vuoden 2004 osittaista hoitovapaata koskevan lakimuutoksen jälkeen (Lehto ja Sutela 2008). Salmen ym. (2009) tutkimuksen mukaan kolmannes äideistä ja neljännes isistä haluaisi tehdä osa-aikaista työtä, jos taloudellinen tilanne sen sallisi. Mikäli työtön työnhakija saa osa-aikatyön hän on oikeutettu työttömyysetuuteen vain, jos hän on alun perin hakenut kokoaikaista työtä. Osittainen hoitoraha on siis lähtökohtaisesti tarkoitettu heille, joilla on kokopäiväinen työsuhde olemassa ja haluavat vähentää työaikaansa. Olisiko näiden kohdalla vaihtoehtona kotihoidon tuki vai kokopäivätyö?

2.4 Miksi osittaista hoitorahaa ei käytetä?

Osittainen hoitoraha on varsin vähän käytetty etuus, mikä käy ilmi verrattaessa etuutta vaikkapa kotihoiton tukeen, jota käyttää suuri osa perheistä ainakin jonkin aikaa. Toki osittaista hoitovapaata on voinut käyttää useampikin ilman, että he ovat nostaneet hoitorahaa siltä ajalta, kun se olisi mahdollista. Vaikka hoitorahan käyttöä ei ole aiemmin erityisesti tutkittu, siihen liittyvästä vapaasta on tehty ainakin kaksi kyselytutkimukseen perustuvaa tutkimusta, Sääntti 1990-luvun alussa ja Salmi ym. vuonna 2009. Käyn näiden tutkimusten avulla läpi mahdollisia syitä, miksi osittainen hoitoraha on jäänyt harvojen etuudeksi.

Osittaisen hoitovapaan ja -rahan taloudelliseen kannattavuuteen vaikuttavat muut etuudet ja palvelut, joiden saanti tai käyttö on riippuvaista kyseisestä vapaasta ja tuesta. Osa-aikaiseen työviikkoon siirtyminen tarkoittaa ensiksikin työtulojen pienenemistä. Tätä vastaan bruttona noin 90 euron osittainen hoitoraha ei ole kovin kattava kompensatio, jos normaalityöaika pitää vähentää yhden työpäivän verran viikossa, jotta viikoittainen työaika olisi alle 30 tuntia. Keskimääräinen viikkotyöaika Suomessa on 37,4 tuntia vuonna 2011. Taloudelliset syyt³ onkin ollut yksi useimmin mainituista syistä osittaisen hoitovapaan käyttämättä jättämiselle. Erityisesti isät ovat korostaneet taloudellisen syyn merkitystä, mutta korkeakoulututkinnon suorittaneet isät harvemmin kuin muut. (Sääntti 1990; Salmi ym. 2009.) Äitien kohdalla yleisin syy olla käyttämättä osittaista hoitovapaata on työpaikan puute. Moni äiti on myös kertonut olevansa mieluummin kokopäiväisellä hoitovapaalla kuin osa-aikaisella. (Salmi ym. 2009.)

Osa vanhemmista kokee päivähoitomaksut liian kalliiksi osa-aikaiseen hoitoon (Salmi ym. 2009). Valtakunnallisesti ei ole esimerkiksi päätetty siitä kuinka joustava päivähoitomaksun tulisi olla käytön suhteen. Vaikka lapsi olisi kokopäivähoidossa vajaan viikon saattaa maksu olla silti täydeltä viikolta. Osittaisen hoitovapaan ja -rahan ehtona ei nykyisellään ole päivähoitopalvelun käytön vähentäminen. Tuen sidokseisuus päivähoitoon vaikuttaa siihen kuinka houkuttelevana kunnat pitävät osittaista hoitorahaa, sillä kunnat ovat vastuussa päivähoitopalvelun tuottamisesta ja lapsenhoidollisten tukien rahoittamisesta. Kunnilla onkin mahdollisuus tarjota kuntalisää niin kotihoiton tuen kuin yksityisen hoidontuen päälle. Kuntalisät voivat olla merkittävä osa kotihoiton tukea ja näin ollen vaikuttaa olennaisesti päätökseen jäädä hoitamaan lasta kotiin ja vähentää kuntien tarvetta tarjota päivähoitopalvelua. Päivähoitopalvelu on kunnille reilusti kotihoiton tukea kalliimpi vaihtoehto (Miettunen 2008). Kuntien maksamat lisät sisältävät usein myös erinäisiä ehtoja kuten, että perheen

³ Kysyttäessä osittaisen hoitovapaan käyttöä estäviä tekijöitä Salmi ym. (2009) kyselyssä ”se ei ollut taloudellisesti mahdollista” oli yksi useasta kyselyssä tarjotusta vaihtoehdosta. Sen sijaan Säänttin (1990) kyselyssä vaihtoehtona oli ”taloudelliset syyt” muiden toisensa poissulkevien vaihtoehtojen joukossa.

kaikki alle kouluikäiset lapset tulisi hoitaa kotona, jotta kuntalisän voi saada (Miettunen 2008; Kuntaliitto 2012).

Edellä mainitsin erityisesti äitien perustelleen osittaisen hoitovapaan käyttämättä jättämistä työsuhteen puutteella (Salmi ym. 2009). Ehto työpaikasta lienee yksi merkittävä selittäjä sille, miksi kotihoidon tukea käytetään huomattavasti enemmän. Kotihoidon tukea saa alle kolmevuotiaan lapsen vanhempi työmarkkina-asetaan riippumatta, kunhan lapsi ei ole kunnallisessa päivähoitossa. Osittaisen hoitorahan saaminen edellyttää lisäksi työajan vähentämistä normaalista nimenomaan lapsenhoidollisista syistä. Mikäli lapsen vanhempi tekee jo valmiiksi alle 30 tunnin työviikkoa ja osa-aikaisuutta ei voi perustella lapsenhoidollisesti hänellä ei ole oikeutta osittaiseen hoitorahaan.

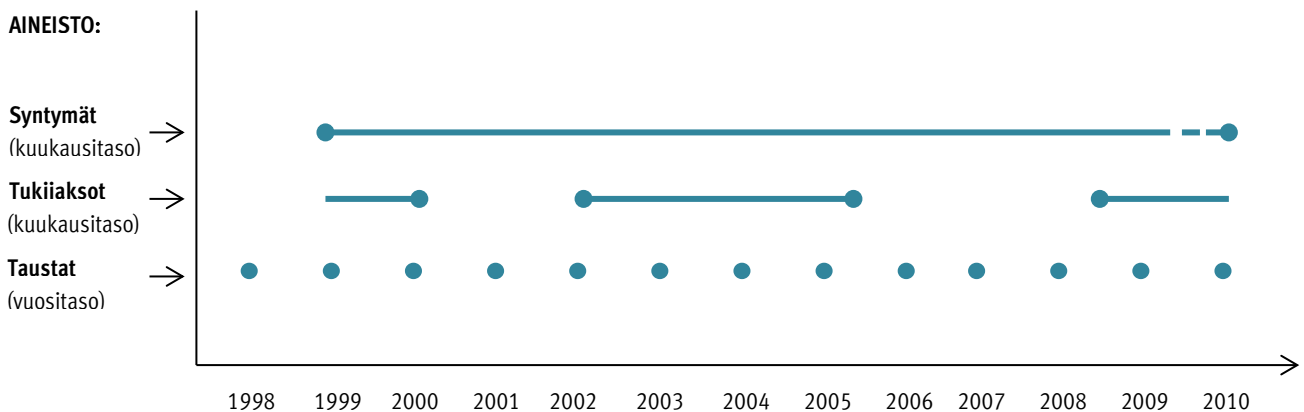
Pienten lasten hoitojärjestelmämme poikkeaa varsin merkittävästi Ruotsin vastaavasta. Ruotsissa vanhempainvapaapäiviä on yhteensä 480 päivää, joita voi käyttää siihen asti kun lapsi täyttää 8 vuotta. Vanhempainvapaapäiviä on siellä mahdollista käyttää myös osa-aikaisesti, jonka seurauksena vanhempainvapaakautta voi tavallaan pidentää. (Rantalaiho 2012.) Ainakin osittain vanhempainvapaajärjestelmän joustavuuden ja pituuden ansiosta Ruotsissa ei ole ollut tarvetta kotihoidon tuen tai osittaisen hoitorahan tyyppisiin tukiin. Osassa Ruotsin kunnista vanhemmilla on mahdollisuus kotihoidon tuen tyyppiseen hoitoratkaisuun, mutta vain pari prosenttia vanhemmista käyttää tätä oikeutta. (Duvander ja Cedstrand 2012.) Suomessa vanhempainvapaakausi tulee pitää yhtäjaksoisesti niin kutsuttua isäkuukautta lukuun ottamatta.

3 Aineiston esittely

Kelan tutkimusosaston kokoama lapsiperheaineisto on 60 prosentin otos vuosina 1999–2009 syntyneistä äideistä. Aineisto on luotu yhdistämällä Kelan etuusrekistereiden tietoja lapsista ja heidän vanhemmistaan Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston tietoihin. Koko aineistossa on yhteensä 232 184 äitiä, 217 574 äidin puolisoa ja aikavälillä on havaintoja 394 244 lapsen syntymästä. Puolisot ovat pääasiassa lapsen biologisia isiä, joten jatkossa käyttäessäni nimitystä isä viitataan kaikkiin puolisoihin. Rajaan tätä selvitystä varten aineiston äiteihin ja heidän mahdollisiin puolisoihinsa, jotka ovat käyttäneet lastenhoidon tukia. Tarkemmat osittaisen hoitorahan ja kotihoidon tuen käyttäjämäärät esitän seuraavassa osiossa.

Lasten hoitotukien tiedot ovat aineistossa kuukasitasolla, kun taas Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta saatavat taustatiedot ovat vuositasolla. Kuvio 4 selventää tässä käytetyn aineiston rakennetta. Seuraavassa käyn aineiston rakenteen läpi kuvion avulla kuvion ylimmästä rivistä alimpaan.

Kuvio 4 Tutkimusaineiston rakenne. Tiedot on yhdistetty kolmesta aineistosta. Lähtökohtana ovat syntymät, jotka ovat tapahtuneet aikavälillä 1999–2009.

Aineisto kattaa noin 60 prosenttia äideistä, jotka ovat synnyttäneet aikavälillä 1999–2009. Vuoden 2010 kohdalla aineisto ei kata yhtä suurta osaa synnyttäneistä, koska vuoden 2010 ensisynnyttäjät on rajattu aineistosta pois. Heidän kohdalla hoitojaksojen käytön seuraaminen olisi mahdotonta – lapset olisivat pääasiassa liian nuoria oikeuttamaan vanhempansa tarkasteltavina olevien tukien käyttöön.

Kelan aineistossa on päivän tarkkuudella tiedot äitien ja heidän mahdollisten puolisoitten käyttämisestä lastenhoidon tuista, mutta olen yhdistänyt tiedot selvitystä varten kuukausitasolle. Näitä lastenhoidon tukia ovat kotihoidon tuet (hoitoraha ja mahdolliset hoito- ja kuntalisät), osittainen hoitoraha ja yksityisen hoidon tuet (yksityisen hoidon hoitoraha ja mahdolliset hoito- ja kuntalisä). Tiedot käytetyistä lastenhoidon tuista ovat vuosilta 1999–2010, mutta aineisto kattaa siis vain ne tukien käyttäjät, jotka ovat synnyttäneet ainakin vuosien 1999–2009 aikana. Selvityksessä keskitytään hoitorahajaksoihin, jotka ovat kokonaisuudessaan aineiston kattamalla aikavälillä sekä näihin ajankohtiin liittyviin taustatietoihin – tästä esimerkkinä tukijakso, joka jatkuu kuviossa 4 vuodesta 2002 vuoteen 2005.

Lastenhoidon tukien käyttö on rajoitettu lasten ikään ja kouluvuosiin. Näin ollen aineiston aikavälin alkupäässä on vähemmän tukiin oikeutettujen lasten vanhempia kuin loppupäässä, vaikkakin monella synnyttävällä äidillä toki on jo entuudestaan lapsia (ks. liite 2 ikäryhmien kertymästä aineiston aikavälillä). Tästä vinoumasta johtuen useamman aineistossa olevan vanhemman on mahdollista saada hoitorahaa alle kolmevuotiaan lapsen kuin alakouluikäisen lapsen perusteella. Koska tarkastelun kohteena ovat jaksot pitää myös ottaa huomioon, että aineisto ei sisällä osasta tukijaksoja jakson alkamishetkeä ja toisaalta osasta jaksoista puuttuu tieto jakson loppumishetkestä (englanniksi *right ja left censoring*). Keskityn pääasiassa tarkastelemaan niiden jaksojen käyttöön liittyviä tietoja, joista

on tiedossa sekä aloitus- että lopetusajanhetki. Näiden jaksojen käyttäjien taustatietoja tarkastelen aloitusvuoden, aloitusvuotta edeltävän vuoden ja lopetusvuotta seuraavan vuoden tietoja hyödyntäen. Lisäksi ensisynnyttäjäistä käytän synnytystä edeltäneitä tietoja tarkastellessani potentiaalisia tuloja ja työmarkkina-asemaa. Luultavasti osa vanhemmista hyödyntää osittaista hoitovapaata myös nostamatta hoitorahaa. Aineisto sisältää tietoja kuitenkin vain niistä, jotka ovat nostaneet vapaaseen liittyvän tuen.

Tilastokeskuksen työssäkäyntitilasto sisältää tietoja äitien ja heidän puolisoidensa taustoista. Taustatiedot sisältävät kertymätietoja kultakin tarkasteluvuodelta sekä vuoden viimeisen viikon tilanteesta. Työssäkäyntitilaston tiedot on yhdistetty monesta erillisestä aineistosta ja monien rekisteritietojen lisäksi aineisto sisältää myös päättelysäännöillä luotuja tietoja. (Tilastokeskus 2012c.) Tutkimusaineistoon on liitetty tietoja niin työmarkkina-asemasta, tulotiedoista, perheen rakenteesta, asuinoloista kuin demografisista tiedoistakin. Vanhempien taustoista on tietoja myös vuodelta 1998, jotta voidaan tarkastella vuonna 1999 hoitorahajakson aloittaneiden aiempaa tilannetta.

Hoitorahan käyttäjistä koostettujen aineistojen lisäksi tarkastelen vertailun vuoksi myös kaikkia aineiston aikavälillä synnyttäneitä äitejä omana aineistonaan. Vertaillessani äitien tuloja ja työmarkkina-asemaa ennen esikoisen syntymää rajaan tarkastelukohteen koskemaan vain niitä äitejä, jotka synnyttävät ensimmäisen lapsensa aineiston kattamalla aikavälillä.

4 Hoitorahajaksot

Aineisto sisältää yhteensä 232 184 äitiä, joilla on aineiston kattamalla aikavälillä jossain vaiheessa alle kolmevuotias lapsi. Tällaisessa tilanteessa äiti on potentiaalinen kotihoidon tuen käyttäjä. Sen sijaan käyttääkseen osittaista hoitorahaa äidillä pitää olla myös työsuhde. Äitejä, joilla on alle kolmevuotias lapsi ja työsuhde olemassa samanaikaisesti, on aineistossa yhteensä 210 504. Tällaisessa tilanteessa äiti on teoreettisesti potentiaalinen osittaisen hoitorahan käyttäjä. Kolmevuotiaiden lisäksi myös alakoulun aloittavien perusteella voi nostaa osittaista hoitorahaa. Vertailtavuuden takia on kuitenkin luontevinta tarkastella potentiaalisia käyttäjiä alle kolmevuotiaiden kohdalla. Seuraavissa alaosioissa käyn läpi ensin hoitorahajaksojen käyttäjämääriä ja pituuksia aineistossa, jonka jälkeen käyn läpi hoitorahajaksojen ajoittumista.

4.1 Hoitorahajaksojen yleisyys ja pituus

Aineisto sisältää kaikkiaan 31 464 äiti, jotka käyttävät osittaista hoitorahaa vuosien 1999–2010 aikana. Yhteensä aineisto sisältää tietoja 45 901 osittaisesta hoitorahajaksosta. Tarkastelen kuitenkin tarkemmin vain niitä jaksoja, joista tiedetään aineiston perusteella sekä aloitus- että lopetusajankohdat ja joiden aloitushetkellä lapsi on alle kolmevuotias tai koulua aloitteleva (6–9-vuotias). Tällaisia osittaisen hoitorahan jaksoja aineisto sisältää yhteensä 39 445. Nämä jaksot jakautuvat 27 799 äidin kesken. Osittaisen hoitorahan kohdalla tarkastelen tukijaksojen pituuksia ja niiden käyttäjien taustatietoa erikseen alle kolmevuotiaiden ja koulua aloittelevien lasten vanhemmille. Aineisto sisältää yhteensä 21 387 osittaisen hoitorahan jaksoa, jotka on aloitettu alle kolmevuotiaan lapsen perusteella ja 17 815 vastaavaa hoitorahajaksoa, jotka on aloitettu koulua aloittelevan lapsen perusteella.

Aineisto sisältää enemmän tietoja hoitojaksoista, joita on käytetty lapsen ollessa alle kolmevuotias kuin sellaisia jaksoja, jotka on aloitettu, kun tukeen oikeuttava lapsi aloittelee alakoulua. Kuten edellä totesin (ks. kuvio 3) *tukea nostetaan kuitenkin yleisemmin alakoululaisten kuin alle kolmevuotiaiden perusteella*. On myös syytä muistaa, että osittaista hoitorahaa on voinut saada vasta vuodesta 2004 lähtien pienten koululaisten kohdalla, ja nyt tarkasteltavat jaksot sijoittuvat vuosien 1999–2010 väliseen aikaan. Lisäksi tutkimusajanjakson aikana useampi syntynyt lapsi ”ehtii” oikeuttamaan vanhempansa osittaiseen hoitorahaan alle kolmevuotiaana kuin alakouluikäisenä. Vuoden 2004 aikana – jolloin muutos tuli voimaan – tai sen jälkeen syntyneistä lapsista yksikään ei ehdi täyttää seitsemää vuotta ennen ajanjakson päättymistä (ks. liite 2 lasten ikäkertymästä). Näin ollen pienten lasten perusteella osittaisen hoitorahajakson aloittaneita on väistämättä yllidustettu määrä suhteessa alakouluikäisten perusteella etuusjakson aloittaneisiin. Toki tukijaksot eivät ole kiinteästi yhteydessä aineiston aikavälillä syntyneisiin lapsiin vaan hoitorahajaksoja on aloitettu myös heidän sisariensa perusteella.

Vertailen osittaisten hoitorahajaksojen pituuksia ja käyttäjien taustatietoja kotihoidon tukijaksoihin ja käyttäjiin, jotka aloittavat kotihoidon tukijakson lapsen ollessa alle kolmevuotias. Tällaisista kotihoidon tukijaksoista, joista tiedetään sekä aloitus- että lopetusajankohdat on aineistossa 407 942 jaksoa ja niiden käyttö jakaantuu 198 182 äidin kesken. Äitien taustatietoja vertaan myös kaikkiin tutkimuksen aikavälillä synnyttäneisiin äiteihin. Aineisto sisältää synnytyksiä (394 244) vähemmän kuin kotihoidon tukijaksoja, koska kunkin lapsen kohdalla vanhemmat voivat käyttää tukia useammassa eri jaksossa.

Taulukossa 1 on esitetty tunnuslukuja hoitorahajaksojen pituuksista sekä lapsen mediaani-ikä hoitorahajakson alkaessa. Tukijaksot on luokiteltu osittaisen hoitorahan kohdalla lapsen iän mukaan.

Osittaisen hoitorahajakson mediaanipituus on 8 kuukautta lapsen ollessa alle kolmevuotias, kun taas kouluikäisen lapsen kohdalla osittaisen hoitorahajakson pituus on kaksi kuukautta enemmän. Kotihoidon tukijakson mediaanikesto on 10 kuukautta eli samanmittainen kuin koululaisten perustella nostetun osittaisen hoitorahajakson kesto. Keskiarvoiset pituudet ovat reilun kuukauden verran pidempiä kunkin hoitorahatyypin kohdalla.

Kun tukea nostetaan alle kolmevuotiaasta, on lapsen keskimääräinen ikä kotihoidon tuen alkaessa 9–10 kuukautta ja osittaisen hoitorahan kohdalla noin 18 kuukautta. Kotihoidon tuki aloitetaan siis pääsääntöisesti silloin, kun vanhempainvapaakausi päättyy, kun taas osittainen hoitorahajakso vähän myöhemmin.

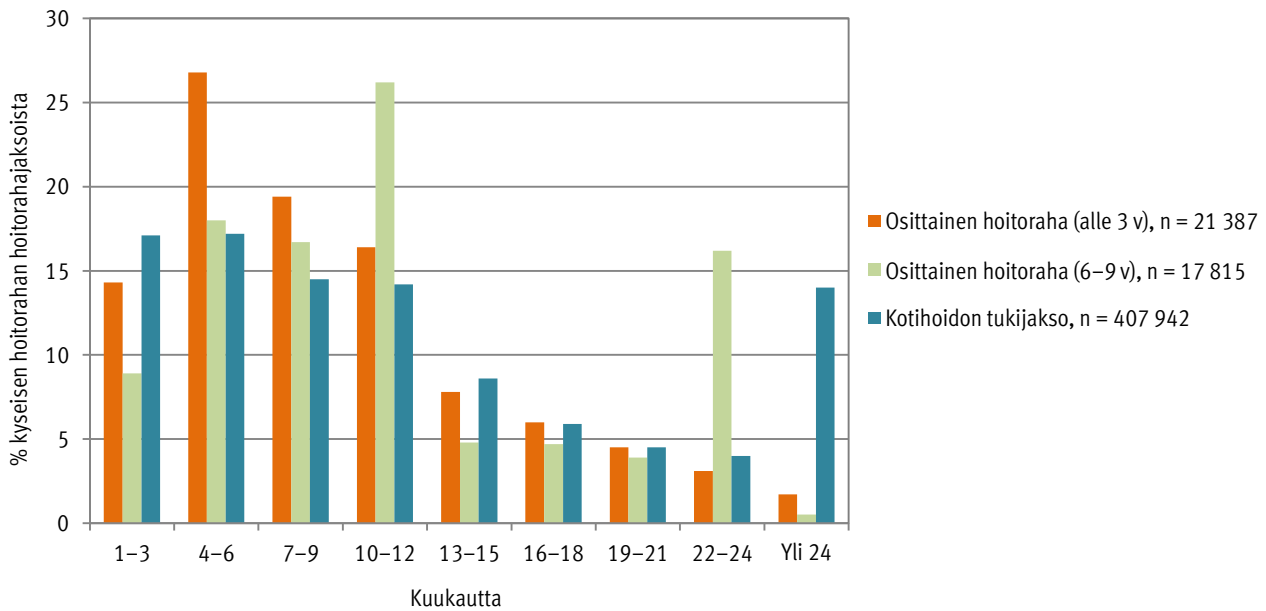
Taulukko 1. Äitien pitämien hoitorahajaksojen pituus, kuukautta. Lapsen mediaani-ikä, vuotta.

Hoitoraha	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Lapsen mediaani-ikä (vuotta)
Osittainen hoitoraha				
Lapsi alle 3 vuotta	9,2	8	5,9	1,5
Lapsi 6–9 vuotta	11,5	10	6,9	7,4
Kotihoidon tuki	11,9	10	8,6	0,8

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Kuviossa 5 on hoitorahajaksojen jakautuminen esitetty keston mukaan. Sekä osittaista hoitorahaa, että kotihoidon tukea voi nostaa vanhempainvapaakauden päättymisestä siihen asti, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. Kuvioista ilmenee, että osittaisen hoitorahan käyttäjistä yli neljännes käyttää sitä noin puolivuotta alle kolmevuotiaan kohdalla. Sen sijaan koululaisten kohdalla on yleisintä käyttää tukea noin vuosi tai kaksi, jota selittänee kouluvuoden kesto. Koska kotihoidon tuki aloitetaan yleensä heti vanhempainvapaakauden jälkeen, kotihoidon tukijaksot yltyvät kestoiltaan yli kahden vuoden pituisiksi.

Kuvio 5. Äitien käyttämien hoitorahajaksojen keston jakauma.

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Osittaisen hoitorahan kohdalla ei ole merkittäviä eroja jaksojen kestoissa koulutusasteittain, mutta kotihoidon tukijaksot ovat keskimäärin sitä pidempiä mitä vähemmän koulua äiti on käynyt. Peruskoulun käyneiden kotihoidon tuen mediaanipituus on 12 kuukautta, ylemmän korkeakouluasteen käyneillä seitsemän. Mediaanikesto lyhenee vähitellen koulutusasteelta toiselle siirryttäessä.

Isien käyttämät osittaiset hoitoraha- ja kotihoidon tukijaksot poikkeavat määrältään ja pituudeltaan merkittävästi äitien käyttämistä. Aineistossa on kaiken kaikkiaan 2 145 osittaista hoitorahaa käyttävää isää. Kotihoidon tukijaksoja isät pitävät aineiston aikavälillä yhteensä 23 240 jaksoa, joita käyttää yhteensä 18 372 isää. Isien käyttämiä osittaisen hoitorahan jaksoja, joista on tiedossa sekä alkamis- että loppumisajankohta on aineistossa noin 2 300 jaksoa. Alle kolmevuotiaiden perusteella aloitettuja, isien käyttämiä, kotihoidon tukijaksoja sen sijaan on aineistossa lähes 21 000. Sekä osittaista hoitorahaa että kotihoidon tukea käyttävät siis pääasiassa äidit.

Seuraavassa taulukossa (taulukko 2) on kuvattu isien pitämien hoitorahajaksojen pituudet ja lapsen mediaani-ikä hoitorahajakson alkaessa. Erityisesti kotihoidon tukijaksot ovat keskimäärin äitien pitämiä jaksoja lyhyempiä. Kuten äidit myös puoliset pitävät lapsen aloittaessa koulun keskimäärin pidemmän osittaisen hoitorahajakson kuin lapsen ollessa alle kolme vuotta.

Taulukko 2. Isien pitämien hoitorahajaksojen pituus, kuukautta. Lapsen mediaani-ikä, vuotta.

Hoitoraha	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Lapsen mediaani-ikä (vuotta)
Osittainen hoitoraha				
Lapsi alle 3 vuotta	6,9	6	4,8	1,7
Lapsi 6–9 vuotta	9,5	8	6,4	7,4
Kotihoidon tuki	7,7	6	6,5	1,2

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Isät aloittavat hoitorahajakset lapsen ollessa vähän vanhempi verrattuna äitien aloittamiin hoitorahajaksoihin. Alle kolmevuotiaiden kohdalla lapsen keskimääräinen ikä isän aloittaessa kotihoidon tukijakson on noin 14 kuukautta, kun se osittaisen hoitorahajakson kohdalla on noin 20 kuukautta. Myös isillä hoitorahajaksojen pituuksista vain kotihoidon tukijakson pituus vaihtelee koulutustason mukaan; mitä korkeampi koulutusaste sitä lyhyempi kotihoidon tuki. Tosin isien kohdalla erot jaksojen pituuksissa koulutusasteittain ovat lievempiä kuin äitien.

4.2 Hoitorahajaksojen ajoittuminen

Kotihoidon tukea käyttävät lähes kaikki äidit jossain vaiheessa, osittaista hoitorahaa verrattain harvat. Äiteihin verrattuna isät käyttävät molempia tukia huomattavasti vähemmän, mutta myös isien kohdalla kotihoidon tuki on huomattavasti yleisempi lapsenhoidon tuki kuin osittainen hoitoraha.

Osittaista hoitorahaa käytetään pääasiassa ilman yhtäaikaista kotihoidon tuen tai yksityisen hoidon tuen nostamista. Osittaisista hoitorahakuukausista muutama prosentti (n. 4 %) on sellaisia, että yhtäaikaisesti on nostettu yksityisen hoidon tukea ja muutama prosentti sellaisia, joihin on nostettu kotihoidon tukea samanaikaisesti. Julkisen päivähoiton voi siis olettaa olevan selvästi yleisin tapa hoitaa lapset osittaisen hoitovapaan aikana.

Alle kolmevuotiaiden lasten kohdalla osittaiselle hoitorahalle siirtyvistä äideistä valtaosa (n. 80 % hoitorahajaksoista) on ollut kotihoidon tuella juuri osittaisen hoitovapaan aloittamista ennen. Sen sijaan kotihoidon tuelle siirrytään hyvin harvoin osittaiselta hoitorahalta. Alle prosentti kotihoidon tuen aloittaneista on sitä ennen ollut osittaisella hoitorahalla saman lapsen kanssa. Edellä mainitsinkin jo, että äidin aloittaessa kotihoidon tukijakson lapsi on keskimäärin 9–10 kuukautta, kun taas osittaisen hoitorahan alkaessa lapsen keskimääräinen ikä on noin 18 kuukautta. Osittainen hoitoraha ei siis vaikuta olevan kotihoidon tuen vaihtoehto heti vanhempainvapaan päättyessä vaan ennemminkin kotihoidon tuen jatke siinä vaiheessa, kun lapsi on jo vähän vanhempi.

Isien kotihoidon tuen käyttäminen on suhteessa äiteihin varsin harvinaista. Aineiston osittaista hoitorahaa käyttäneistä isistä 30 prosenttia on ollut myös kotihoidon tuella jossain vaiheessa. Kuitenkin harva isä siirtyy suoraan kotihoidon tuelta osittaiselle hoitorahalle. Äidin ja isän tukien yhtäaikainen käyttö on hyvin harvinaista.

5 Osittaisen hoitorahan käyttäjät

Seuraavaksi tarkastelen, keitä osittaisen hoitorahan käyttäjät ovat eli kenellä on käytännössä mahdollisuus hyödyntää kyseistä tukea. Edellä kerrotun mukaisesti osittaista hoitorahaa voi saada, kun lapsi on alle kolmevuotias ja kun lapsi aloittaa koulun. Nämä lapsen iät voivat osua hyvin erilaisiin elämäntilanteisiin. Näin ollen tarkastelen osittaisen hoitorahan käyttöä jakamalla käyttäjät niihin, jotka ovat aloittaneet hoitorahan lapsen ollessa alle kolmevuotias ja niihin, joiden etuuteen oikeutettava lapsi on 6–9-vuotias. Kotihoidon tuen käyttäjiä on luontevinta verrata niihin osittaisen hoitorahan käyttäjiin, jotka nostavat tukea lapsen ollessa alle kolmevuotias. Suuri osa osittaisen hoitorahan käyttäjistä sisältyy myös kotihoidon tuen käyttäjiin, koska usein kotihoidon tukea käytetään ensin ja vasta myöhemmin osittaista hoitorahaa.

Tarkastelen taustamuuttujia pääasiassa lapsenhoidon tukijaksojen aloitusajankohtaa hyödyntäen. Tutkimusyksikkönä on siis tukijakso. Taustamuuttujat kuvaavat pääasiassa perheen rakennetta, vanhempien työmarkkina-asemaa, perheen asumisoloja ja tulotasoa. Käyn seuraavissa alaosiossa nämä taustamuuttujien osa-alueet erikseen läpi äideille ja isille, jotka ovat käyttäneet lapsenhoidon tukia. Äitien kohdalla vertaan tukia käyttäneitä synnyttäneiden naisten vastaaviin taustatekijöihin. Äitien kohdalla olen erottanut erilliseksi alaluvukseen perheen taloudelliseen tilanteeseen liittyvät tekijät: äidin työmarkkina-asema, äidin tulot ja kotitalouden käytettävissä olevat tulot. Taloudelliseen asemaan liittyviä tekijöitä tarkastelen ennen esikoisen syntymää ja hoitorahajaksoa seuraavana vuonna. Isien taustatiedot käyn läpi tiiviimmin ja kommentoin lähinnä poikkeamia äitien taustoista.

5.1 Äidit osittaisella hoitorahalla

Mediaaniperhekokoo on tarkasteltavien tukijaksotyyppeiden alkaessa neljä henkilöä eli kaksi aikuista ja kaksi lasta. Äitien mediaani-ikä synnytysvuonna on 30 vuotta, kotihoidon tukijakson alkamisvuonna 31 vuotta ja osittaisen hoitorahan alkaessa alle kolmevuotiaalle lapselle 33 vuotta. Äidit ovat keskimäärin 38 vuotta, kun he aloittavat osittaisen hoitorahan nostamisen koulua aloittavan lapsen perusteella.

Yleisin perhetyyppi on kaikkien hoitorahajaksojen alkamisvuonna aviopari, jolla on lapsia (taulukko 3). Kotihoidon tuen kohdalla avioparillisten perheiden määrä on pienempi ja avoparillisten perheiden määrä suhteellisesti suurempi kuin osittaisen hoitorahajakson aloittaneiden äitien kohdalla. Lisäksi yksinhuoltajaäidit vaikuttaisivat käyttävän kotihoidon tukea osittaista hoitorahaa yleisemmin alle kolmevuotiaiden lasten kohdalla.

Taulukko 3. Äidin perhetyyppi hoitorahajakson aloitus- ja synnytyksivuonna, %.

Perhetyyppi	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki syntymät
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Aviopari ja lapsia	72,0	74,6	64,7	61,3
Äiti ja lapsia	5,8	10,2	9,7	7,7
Avopari ja yhteisiä lapsia	21,7	13,1	24,4	29,3
Avopari ja vain ei-yhteisiä lapsia	0,3	1,9	0,6	0,8
Ei tietoa	0,2	0,3	0,5	0,9
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havainnot	21 387	17 815	407 942	394 149

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Koulutuksen suhteen kotihoidon tuen ja osittaisen hoitorahan käyttäjien välillä vaikuttaa olevan eroa (taulukko 4). Osittaisen hoitorahan käyttäjät ovat korkeammin koulutettuja kuin kotihoidon tuen käyttäjät. Osittaista hoitorahaa käyttää harva, jolla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa ja yli puolella on alin korkeakouluaste tai sitä ylempi tutkinto. Korkeakoulutettujen määrä korostuu erityisesti, kun osittaista hoitorahaa on nostettu alle kolmevuotiaan lapsen perusteella. Sen sijaan kotihoidon tukijaksojen käyttäjistä yli puolella korkein suoritettu tutkinto on keskiasteen tutkinto.

Taulukko 4. Äidin koulutusaste hoitorahajakson aloitus- ja synnytyksivuonna, %.

Äidin koulutusaste	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki syntymät
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Peruskoulu tai ei tietoa	2,7	3,1	15,9	14,8
Keskiaste	21,5	28,0	40,9	40,3
Alin korkea-aste	28,0	40,9	17,2	16,0
Alempi korkeakouluaste	22,7	13,9	13,1	14,5
Ylempi korkeakouluaste tai korkeampi	25,2	14,0	13,1	14,4
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havainnot	21 387	17 815	407 942	394 149

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Suhteellisesti suurempi osa osittaisen hoitorahan käyttäjistä asuu omistamassaan asunnossa kuin kotihoidon tuen käyttäjistä (taulukko 5). Kotihoidon tuen käyttäjistä merkittävästi suurempi osa on erilaisissa vuokra-asunnoissa asuvia perheitä kuin osittaisen hoitorahan käyttäjistä. Tosin myös yli puolella kotihoidon tuen aloittaneista on omistusasunto. Osuus on kuitenkin huomattavasti pienempi kuin osittaisen hoitorahan kohdalla.

Taulukko 5. Asunnon hallintaperuste äidin hoitorahajakson aloitus- ja synnytyvuonna, %.

Asunnon hallintaperuste	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki syntymät
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Omistaa asunnon	83,2	86,6	66,4	65,5
Vuokra-asunto	12,8	9,7	31,0	31,5
Muu tai ei tietoa	4,0	3,7	2,6	3,1
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havaintoja	21 387	17 815	407 942	394 149

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Osittaisen hoitorahan käyttäjissä on synnyttäneisiin naisiin nähden jonkin verran yliedustettu määrä kaupunkimaisissa ja taajaan asutuissa kunnissa asuvia (taulukko 6). Lisäksi suuri osa osittaisen hoitorahan saajista asuu Suomen eteläisimmässä maakunnissa (ks. liite 3 maakuntien mukaan jakautumisesta). Erityisesti Uusimaa on yliedustettuna suhteessa synnyttäneiden äitien asuinmaakuntajakaumaan.

Taulukko 6. Asuinkunnan rakenne äidin hoitorahajakson aloitus- ja synnytyvuonna, %.

Asuinkunnan rakenne	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki syntymät
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Kaupunkimaiset kunnat	69,3	67,2	63,4	65,7
Taajaan asutut kunnat	16,5	18,5	17,9	16,7
Maaseutumaiset kunnat	13,7	13,9	18,4	17,2
Ei tiedetä	0,4	0,5	0,4	0,5
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havaintoja	21 387	17 815	407 942	394 149

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Kansalaisuudeltaan suomalaiset käyttävät lähes kaikki aineiston aikavälillä käytetyt tukijaksot. Osittaisen hoitorahan kohdalla vain muutama kymmenen kansalaisuudeltaan ulkomaalaisista käyttää kyseistä tukea, mutta kotihoidon tukijaksojen kohdalla muutama prosentti (n. 5 %) hoitorahajakson aloittavista ei ole kansalaisuudeltaan suomalaisia. Kotihoidon tukijaksoista kansalaisuudeltaan ulkomaalaisten osuus on lähes sama kuin kaikista synnytyksistä. Suomalaisten lisäksi osittaista hoito-

rahaa käyttää eniten muut eurooppalaiset, vaikka heidänkin osuutensa tukijaksojen käyttäjistä on hyvin pieni. Kotihoidon tuen kohdalla sen sijaan kansalaisuudeltaan aasialaiset äidit ovat suomalaisten jälkeen yleisin käyttäjäryhmä. Kotihoidon tukijaksojen mediaanipituus on kansalaisuudesta riippuen varsin sama. Äidin maahanmuuttajatausta on sikäli mielenkiintoinen taustatekijä, että sekä Norjassa että Ruotsissa kotihoidon tukeen verrattavissa olevat tukijärjestelmät ovat saaneet ankaraa kritiikkiä maahanmuuttajaitien ”loukkuna” (Rantalaiho 2012, 150).

5.2 Taloudellinen asema

Erot koulutusasteissa ja asunnon hallintaperusteissa antavat jo viitteitä erilaisista työmarkkina-asemista ja tulotasoista osittaisen hoitorahan ja kotihoidon tuen käyttäjien välillä. Seuraavissa taulukoissa (taulukot 7 ja 8) on tarkasteltu lastenhoidollisten tukien käyttäjien työmarkkina-asemaa ennen ensimmäisen lapsen syntymää ja hoitorahajakson päättymisvuotta seuraavana vuonna. Ennen esikoisen syntymää koskevat tiedot on poimittu vain aineiston ensisynnyttäjille ja hoitorahajakset, jotka on huomioitu koskevat vain esikoista. Sen sijaan hoitorahajaksoa seuraavan vuoden tiedot koskevat kaikkia aineiston sisältämiä etuuksia käyttäneitä äitejä ja kaikkia lapsia. Näin saadaan katsoa siihen, minkälaisesta tilanteesta hoitorahajaksolle siirrytään ja mitä hoitorahajakson jälkeen tapahtuu suhteessa työelämään. Osa hoitorahojen nostajista on käyttänyt etuutta useamman kerran vuoden aikana. Vaikka äidillä olisikin ollut useampi tukijakso tiettyä vuonna, on tieto vain yhden jakson kohdalta taulukossa – edellisen vuoden tietohan olisi kuitenkin sama myös muiden saman vuoden jaksojen kohdalla.

Työmarkkina-aseman eroihin kotihoidon tuen ja osittaisen hoitorahan kohdalla vaikuttavat tukeen liittyvät ehdot. Osittaisen hoitorahajakson edellytyksenä on, että tuen nostajalla on työsuhde tai hän on yrittäjä. Kotihoidon tuki on tässä suhteessa lähempänä universaalista tukea, koska sitä voi nostaa työmarkkina-asemasta riippumatta.

Taulukko 7. Äidin työmarkkina-asema vuosi ennen esikoisen syntymää, %.

Työmarkkina-asema (ennen)	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki ensisynnytykset
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Työllinen	97,2	87,5	78,1	79,3
Työtön	1,0	6,3	8,8	8,4
Työvoiman ulkopuolinen	1,8	6,2	13,2	12,3
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havaintoja	7 393	4 337	99 463	124 186

Osittaisen hoitorahan käyttäjät ovat selkeästi paremmin työllistyneitä ennen ensimmäisen lapsen syntymää verrattuna niin kaikkiin ensisynnyttäjiin kuin kotihoidon tukijakson aloittaneisiinkin (taulukko 7). Taulukossa on huomioitu vain ne hoitorahajaksot, jotka koskevat esikoista. Työvoiman ulkopuolisia on myös selvästi vähemmän osittaisen hoitorahan käyttäjissä ennen esikoisen syntymää kuin ensisynnyttäjäissä yleisesti. Esikoisen aloittaessa koulun työmarkkina-aseman jakauma ennen esikoisen syntymää on varsin eri kuin alle kolmevuotiaiden kohdalla. Osa näistä koululaisten vanhemmista on ehtinyt saada työpaikan ennen lapsen kouluikä, vaikeivät vielä olisikaan olleet työllisiä ennen lapsen syntymää. Näin ollen ennen esikoisen syntymää olevalla työmarkkina-asemalla on merkitystä erityisesti alle kolmevuotiaiden lasten vanhempien hoitopäätöksiin ja -mahdollisuuksiin.

Seuraavassa taulukossa (taulukko 8) on kuvattu työmarkkina-asema hoitorahajaksojen jälkeen. Edellä tarkastelin ensisynnyttäjien tilannetta ennen syntymää ja vain esikoisten kohdalla. Alla olevassa taulukossa on mukana kaikki aineiston täydet hoitorahajaksot (aloitus- ja lopetusajankohta tiedetään), eikä tarkastelua ole näin ollen rajattu esikoisiin. Osittaisen hoitorahan päättäneistä yli 90 prosenttia on työllisiä hoitorahajaksoa seuraavana vuonna. Sen sijaan kotihoidon tuen päättäneistä vain reilu 60 prosenttia on työllisiä tuen päättämistä seuraavana vuonna. Kotihoidon tukijakson päättäneiden kohdalla reilu 7 prosenttia on työttömiä seuraavan vuoden lopun tietojen mukaan. Osittaisen hoitorahan kohdalla työttömien määrä hoitorahajakson päättymistä seuraavana vuonna on huomattavasti pienempi. Huomattavasti suurempi osa kotihoidon tuella olleista on hoitorahajaksoa seuraavana vuonna työvoiman ulkopuolisia kuin osittaisella hoitorahalla olleista. Erityisesti alle kolmevuotiaiden perusteella nostetuista hoitorahajaksoista osa päättyy toisen lapsen syntymään.

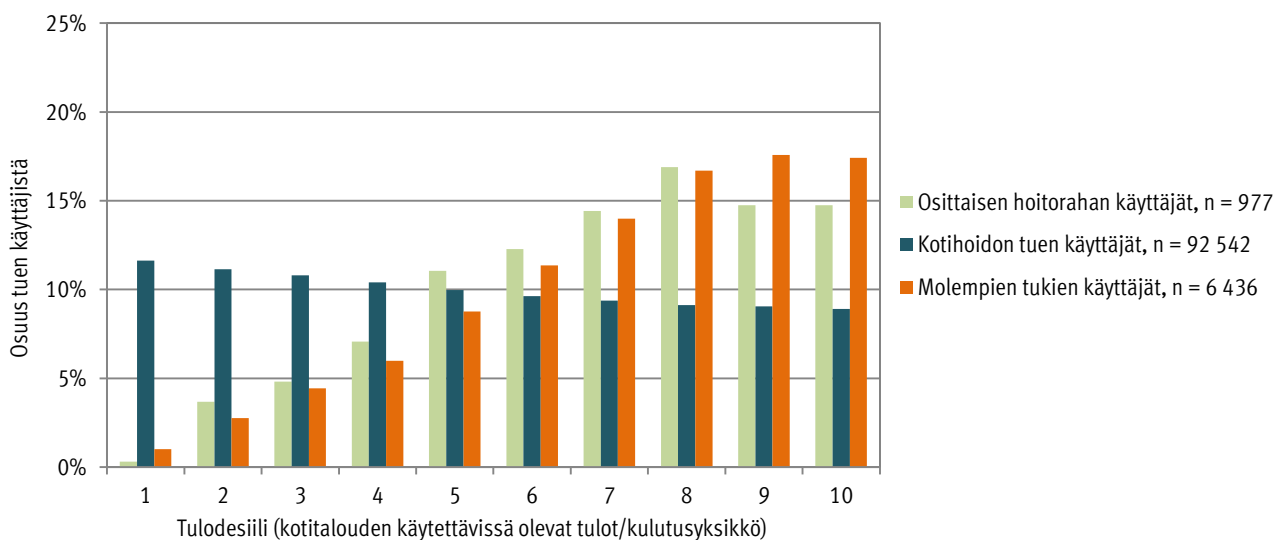
Taulukko 8. Äidin työmarkkina-asema hoitorahajakson päättymistä seuraavana vuonna, %.

Työmarkkina-asema (jälkeen)	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso
	3-vuotias	6–9-vuotias	
Työllinen	92,6	95,5	64,4
Työtön	1,8	2,0	7,5
Työvoiman ulkopuolinen	5,5	2,4	28,1
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havainnot	18 167	13 958	340 139

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Seuraavissa kuvioissa (kuviot 6 ja 7) on esitetty äitien tulotietoja vuosi ennen esikoisen syntymää, mikäli äiti on käyttänyt joko osittaista hoitorahaa, kotihoidon tukea tai molempia edellä mainittuja hoitorahoja ennen, kun esikoinen on täyttänyt kolme vuotta. Nämä tulot antavat viitteitä potentiaalisista tuloista. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että ensisynnyttäjän keski-ikä ollessa noin 28 vuotta, moni synnyttäneistä ei ole vielä ehtinyt olla pitkään työmarkkinoilla, jolloin syntymää edeltäneen vuoden tulot eivät ole täydellinen arvio potentiaalisista tuloista. Kuvioissa on esitetty hoitorahan käyttäjät tulodesiileittäin⁴. Tulojakauma on laskettu aineiston kaikista synnyttäneistä äideistä vuotta ennen syntymää erikseen äidin valtion veronalaisista tuloista ja kotitalouden käytettävissä olevista tuloista per kulutusyksikkö⁵. Tulojakaumassa ei siis ole mukana vain ensisynnyttäjät, vaan kaikki aineiston äidit. Desiilien ala- ja ylärajat löytyvät liitteistä (liite 4). Olen sisällyttänyt kuvioihin vain ensisynnyttäjät ja heidän esikoisensa kohdalla pitämät hoitorahajaksot, mikäli niitä on käytetty ennen kun esikoinen on täyttänyt kolme. Muiden kuin ensisynnyttäjien kohdalla synnytystä edeltävät tulot ovat usein huomattavasti matalammat, koska äiti on usein ollut kotihoidon tuella tai vanhempainrahalla ennen seuraavaa syntymää. Tällaiset tulot eivät kertoisi yhtäläillä tulevista potentiaalisista tuloista. Lisäksi keskityn vain esikoiseen, koska muiden sisarusten kohdalla ensisynnytystä edeltävät tulot eivät vaikuta hoitoratkaisuihin enää samalla tavalla.

Kuvio 6. Kotitalouden käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden tulodesiileittäin. Tulot vuosi ennen esikoisen syntymää. Mukana vain ensisynnyttäjät ja tukien käyttö alle kolmevuotiaasta esikoisesta.

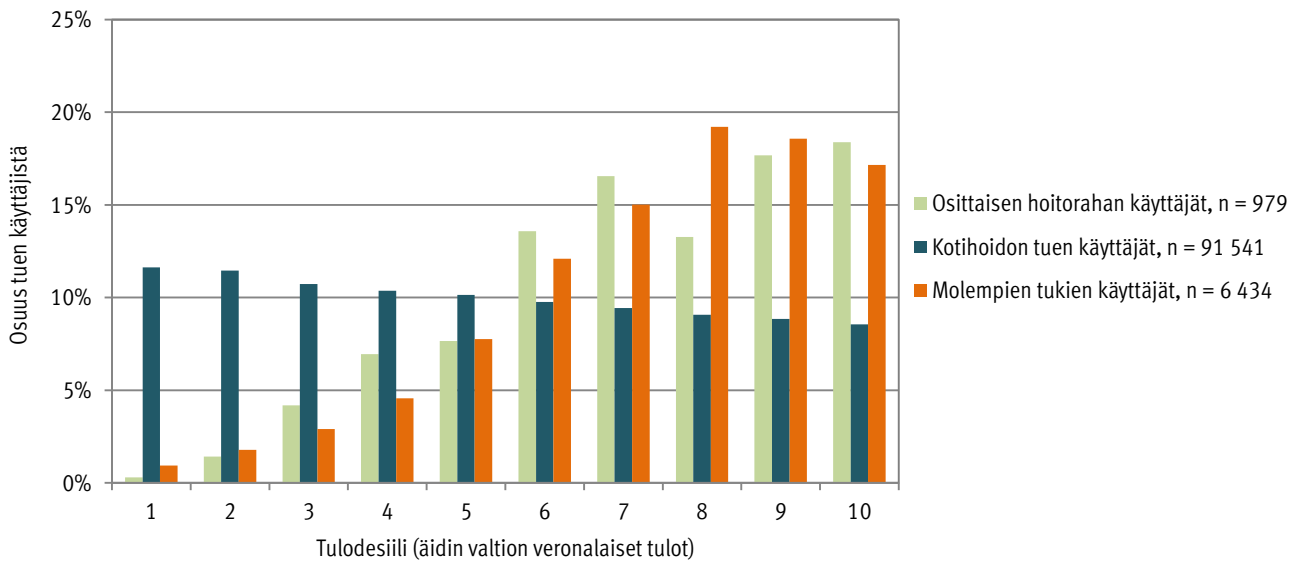

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

4 Tulojakaumassa henkilöt on järjestetty tulojensa mukaan pienimmästä suurimpaan. Desiilillä viitataan tulojakauman kymmenesosaan. Esimerkiksi alimmalla desiilillä viitataan niihin henkilöihin, jotka ovat tulojakauman alimmassa kymmenyksessä ja ylimmällä niihin, jotka ovat tulojakauman ylimmässä kymmenyksessä.

5 Aineistossa kulutusyksikkönä käytetään OECD:n asteikkoa, jossa kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1 ja muut aikuiset painon 0,7. Lasten painokerroin on 0,5. Kunkin kotitalouden kulutusyksikköiden määrä saadaan summaamalla yhteen kotitalouden painokertoimet.

Kuvio 7. Äidin valtionveronalaiset tulodesiileittäin. Tulot vuosi ennen esikoisen syntymää. Mukana vain ensisynnyttäjät ja tukien käyttö alle kolmevuotiaasta esikoisesta.

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Toisin kuin edellä, olen kuvioissa 6 ja 7 jakanut tukien käyttäjät toisensa poissulkeviin ryhmiin. Vain kotihoidon tukea käyttäneet ovat jakautuneet tulodesiileihin hyvin tasaisesti. Tämä jakautuminen kuvaa hyvin sitä että lähes kaikki äidit käyttävät kotihoidon tukea edes jonkin aikaa vanhempainvapaan jälkeen. Sen sijaan ne äidit, jotka käyttävät esikoisensa kohdalla osittaista hoitorahaa ilman, että ovat käyttäneet kotihoidon tukea, ovat selvästi keskittyneet tulojakauman ylimpiin desiileihin. Äitejä, jotka käyttävät vain osittaista hoitorahaa on varsin vähän. Kuitenkin myös niiden äitien, jotka ovat käyttäneet sekä kotihoidon tukea että osittaista hoitorahaa esikoisen ollessa alle kolmevuotias, tulojakaumat poikkeavat niistä äideistä, jotka ovat käyttäneet vain kotihoidon tukea. Myös molempia tukia käyttäneet ovat varsin hyvätuloisia.

5.3 Isät osittaisella hoitorahalla

Edellä kävin läpi lapsenhoidollisia tukijaksoja pitäneiden äitien taustamuuttujia. Käyn tässä isien vastaavat taustaominaisuudet lyhyesti läpi. Vaikka suurimman osan hoitorahajaksoista pitävät äidit, on kuitenkin mielenkiintoista tarkastella edes lyhyesti, keitä ovat ne puoliset, jotka nostavat näitä tukia.

Perherakenne on isien aloittaessa tukijaksot varsin samankaltainen kuin äitien kohdalla. Perheen koossa ja lasten määrässä ei ole keskimääräisesti eroa. Osittaista hoitorahaa käyttävistä isistä vielä

suurempi osa on naimisissa kuin äitien kohdalla. Äiteihin verrattuna osittaista hoitorahaa nostavissa isissä on suhteellisesti enemmän keskiasteen käyneitä ja vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita. Myös kotihoidon tukea nostaneet isät ovat kyseistä tukea nostaneita äitejä keskimäärin korkeammin kouluttautuneita.

Sekä hoitorahajaksoja edeltävänä vuonna että hoitorahajakson päättymistä seuraavana vuonna puolisoiden työllisyystilanne on parempi kuin äitien kohdalla niin osittaisen hoitorahajakson kuin kotihoidon tukijaksonkin kohdalla. Osittaista hoitorahaa käyttäneistä lähes kaikki ovat sekä edeltävänä että seuraavana vuonna töissä, ja kotihoidon tuen kohdalla työllisiä on niin ennen kuin jälkeenkin yli 70 prosenttia tuen käyttäjistä. Äitien kohdalla tarkastelin ennen esikoisen syntymää vallitsevaa työtilannetta, koska suuri osa kotihoidon tuelle siirtyvistä äideistä on ensin ollut vanhempainvapaalla. Sen sijaan isien kohdalla tarkastelen hoitorahajakson aloitusvuotta edeltäneen vuoden työmarkkinatilanne.

Tukia käyttäneistä isistä suurin osa on kansalaisuudeltaan suomalaisia ja suurin käyttäjäryhmä suomalaisten jälkeen on osittaisen hoitorahan kohdalla muut eurooppalaiset. Myös kotihoidon tukea käyttäneistä isistä toiseksi suurin käyttäjäryhmä on muut eurooppalaiset siinä missä äitien kohdalla aasialaiset olivat käyttäjäryhmistä yleisempi. Kansalaisuudeltaan ulkomaalaisten isien – kuten äitienkin – kohdalla on kyse hyvin pienistä käyttäjämääristä. Suomalaiset käyttävät noin 95 prosenttia kotihoidon tukijaksoista ja vain reilu prosentti osittaisen hoitorahan käyttäjistä on kansalaisuudeltaan ulkomaalaisia.

6 Yhteenveto

Osittaisen hoitovapaan ja -rahan tarkoituksena on tehdä perhe- ja työelämän yhteensovittamisesta helpompaa kuin kokoaikatyössä. Osittaista hoitorahaa nostaa kuitenkin vain harva siihen oikeuteista, ja pääasiassa sitä nostetaan ensi- ja toisluokkalaisten perusteella. Tukea käyttävät lähes yksinomaan äidit. Isien osuus tuen käyttäjistä on kasvanut, mutta varsin hitaasti. Kotihoidon tukea käyttävät lähes kaikki perheet vanhempainvapaajakson päätyttyä ainakin jonkin aikaa. Selvityksen mukaan valtaosa osittaisen hoitorahan käyttäjistä on ensin ollut kotihoidon tuella ja siirtynyt sen jälkeen osittaiselle hoitorahalle. Osittainen hoitoraha on siis ennemminkin kotihoidon tuen jatke kuin sen vaihtoehto. Alle kolmevuotiaiden kohdalla kotihoidon tuki aloitetaan usein heti vanhempainvapaakauden päätyttyä, ja osittainen hoitoraha kun lapsi on noin puolitoistavuotias. Pituudeltaan osittaisen hoitorahan jaksot ovat koululaisten kohdalla keskimäärin pari kuukautta pidempiä kuin alle kolmevuotiaiden kohdalla.

Osittainen hoitoraha on mahdollinen pääasiassa niille vanhemmille, jotka ovat olleet kokopäiväisessä työsuhteessa vähintään puoli vuotta. Näille vanhemmille se on mahdollista, mikäli he voivat vähentää työtuntejaan normaalityöajasta. Monelta kotihoidon tuella olevalta kuitenkin puuttuu työsuhde eli he eivät olisi heti oikeutettuja kyseiseen vapaaseen, jos aloittavat kokoaikatyössä. Osittainen hoitoraha ei tosin edellytä työajan lyhentämistä, sillä lyhyt työaika lapsenhoidon takia voi myös oikeuttaa kyseiseen tukeen.

Osittaisen hoitorahan käyttäjät ovat varsin hyvätuloisia ja keskimäärin kouluttautuneempia kuin kotihoidon tuen käyttäjät. Ero korostuu erityisesti alle kolmevuotiaiden lasten kohdalla. Lisäksi osittaisen hoitorahan käyttäjien työllisyysaste on selvästi parempi kuin kotihoidon tuen käyttäjien jo ennen esikoisen syntymää. Siinä missä vanhempainpäiväraha on ansiosidonnainen, osittainen hoitoraha ja kotihoidon tuki ovat varsin vaatimattomia tukia. Näin ollen lähes yksinomaan äitien käyttämät hoitovapaat vähentävät erityisesti perheenäitien käytettävissä olevia tuloja.

Suomessa kunnat ovat velvollisia järjestämään kaikille alle kouluikäisille päivähoitopaikan vanhempien näin halutessa. Kunnat ovat vastuussa lapsenhoidollisten tukien rahoittamisesta. Yleisin hoitomuoto osittaiseen hoitovapaaseen yhdistettynä on kunnallinen päivähoito. Osittaisen hoitovapaan ja -rahan ehtona ei ole päivähoitopalvelun käytön vähentäminen. Näin ollen osittainen hoitoraha voi nykyisellään ennemminkin nostaa kuin laskea kunnan kustannuksia pienten lasten tukiin ja palveluihin. Toki töihin palaavan vanhemman osa-aikaisen työn ansiotulot tuovat verotuloja kunnille.

Suomessa tehdään osa-aikatyötä muita pohjoismaita ja Eurooppaa vähemmän. Esimerkiksi Ruotsissa osa-aikatyönteko on huomattavasti Suomea yleisempää. Ruotsin vanhempainvapaajärjestelmä on sekä joustavampi että huomattavasti pidempi kuin Suomen vanhempainvapaajärjestelmä. Suomen nykyisessä vanhempainvapaajärjestelmässä kaikki tukipäivät tulee käyttää tauotta niin kutsuttua isäkuukautta lukuun ottamatta, ja ehdot osa-aikaisuuteen vapaan ajalta ovat varsin tiukat. Lapsen hoitoon liittyvää tukijärjestelmää tulisikin kehittää kokonaisuus huomioon ottaen: vanhempainvapaajärjestelmä, päivähoito-oikeus ja lapsenhoidolliset etuudet ovat kaikki osa tätä kokonaisuutta.

Lähteet

Altika. Tilastokeskuksen aluetietokanta. Väestö iän ja sukupuolen mukaan 1975–2011. Saatavissa: <<http://www.stat.fi/tup/altika/index.html>>.

Duvander Ann-Zofie, Cedstrand Sofie. Cash for childcare. En översikt av systemen i de nordiska länderna. Norden, Nordens Välfärdscenter. Saatavissa: <<http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/8717/NofamDuvanderCedstrand121211SLUT.pdf>>. Päivitetty 16.12.2012.

Haataja Anita. Osa-aikatyöttömyys näkyväksi Suomessakin. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Työpoliittinen Aika-kausikirja 4, 2011. Saatavissa: <<http://www.tem.fi/files/31511/tak42011.pdf>>.

Haataja Anita. Selvitys vähimmäismääräisen vanhempainrahan kehityksestä sekä työsuhteen yleisyydestä vanhempainrahan ja kotihoidontuen saajilla. Helsinki: Kela, 2008. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10250/5866>>.

Hallituksen esitykset:

HE 166/1987. Hallituksen esitys Eduskunnalle työntekijän yksilöllistä työaika koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 210/1988. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lasten kotihoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.

HS 15.11.2012. Helsingin Sanomat. Kauhanen Anna-Liina. Katainen haluaa kotiäidit töihin.

HS 19.5.2012. Helsingin Sanomat. Kjellberg Helena. Pitkä poissaolo töistä verovaroin ei ole perusoikeus.

Kela. Osittaisen hoitorahan määrä ja maksaminen. Helsinki: Kela. Saatavissa: <<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/260608145854HL?OpenDocument>>. Päivitetty 1.8.2012.

Kelasto. Kelan sähköinen tilastotietokanta. Saatavissa: <www.kela.fi/kelasto>.

Kuntaliitto. Selvitys lasten kotihoidon tuen sekä yksityisen hoidon tuen kuntalisästä sekä palvelusetelistä. Saatavissa: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/opeku/vasu/vaka-tukimuodot/kuntalisat-vauvaraha/kuntalisat-palveluseteli/Documents/Kotihoidon_ ja_ yksityisen_ hoidon_ tuen_ kunnalliset_ lisat_ ja_ palveluseteli2012.pdf>. Päivitetty 19.6.2012.

Lait:

L 4/1989. Laki lasten kotihoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.

L 284/1988. Laki työsopimuslain muuttamisesta.

L 533/2006. Laki työsopimuslain 4 luvun muuttamisesta.

L 640/1990. Laki työsopimuslain muuttamisesta.

L 858/2009. Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain 13 §:n muuttamisesta.

L 870/2003. Laki työsopimuslain 4 luvun 4 §:n muuttamisesta.

L 1227/2003. Laki lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain 13 §:n muuttamisesta.

L 1286/1992. Laki lasten kotihoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.

Larja Liisa. Suomalaisten työaika Euroopan lyhyimpiä. Hyvinvointikatsaus 2012 (3). Saatavissa: <http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2012/art_2012-09-24_002.html?s=0>.

Miettunen Laura. Lasten kotihoidon tuen kuntalisät osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 101, 2008. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10138/10543>>.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia. 22.6.2011. Saatavissa: <<http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>>.

Rantalaiho Minna. Suomalainen lasten kotihoidon tuki pohjoismaalaisessa kehyksessä. Julkaisussa: Sipilä Jorma, Rantalaiho Minna, Repo Katja, Rissanen Tapio. Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino, 2012: 65–110.

Repo Katja. Lasten kotihoidon tuen merkitys käyttäjien arjessa. Julkaisussa: Sipilä Jorma, Rantalaiho Minna, Repo Katja, Rissanen Tapio. Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino, 2012: 111–150.

Salmi Minna, Lammi-Taskula Johanna, Närvi Johanna. Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Helsinki: TEM, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 24, 2009. Saatavissa: <http://www.tem.fi/files/22983/TEM_24_2009_tyo_ja_yrittajyys.pdf>.

Sipilä Jorma, Rantalaiho Minna, Repo Katja, Rissanen Tapio, toim. Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino, 2012.

STM. Kotihoidon tuen ja lasten hoitojärjestelmän joustavuuden edistämistä selvittävän työryhmän muistio. Helsinki: STM, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 4, 2013.

TEM. Työryhmän asettaminen selvittämään osa-aikatyöhön liittyviä kysymyksiä. Helsinki: TEM, Asettamispäätös TEM/1683/00.04.01/2012.

Tilastokeskus. Kokonaishedelmällisyysluku maakunnittain 1998–2009. Helsinki: Tilastokeskus, SVT. Saatavissa: <http://pai.stat.fi/til/synt/2009/synt_2009_2010-04-15_tau_001_fi.html>. Päivitetty 15.4.2010.

Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto, Tilastokeskus. Työvoimatutkimus. Käsitteet ja määritelmät. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2012a. Saatavissa: <<http://www.stat.fi/til/tyti/kas.html>>. Viitattu 11.10.2012.

Tilastokeskus. Työvoimatutkimus. Liitetaulukko 12. Osa-aikatyöllisten osuus kaikista työllisistä sukupuolen mukaan 2011/08 - 2012/08, 15–74-vuotiaat, %. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2012b. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tyti/2012/08/tyti_2012_08_2012-09-25_tau_012_fi.html> Päivitetty 25.9.2012.

Tilastokeskus. Työssäkäynti. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2012c. Saatavissa: <<http://www.stat.fi/meta/til/tyokay.html>>. Päivitetty 16.9.2012.

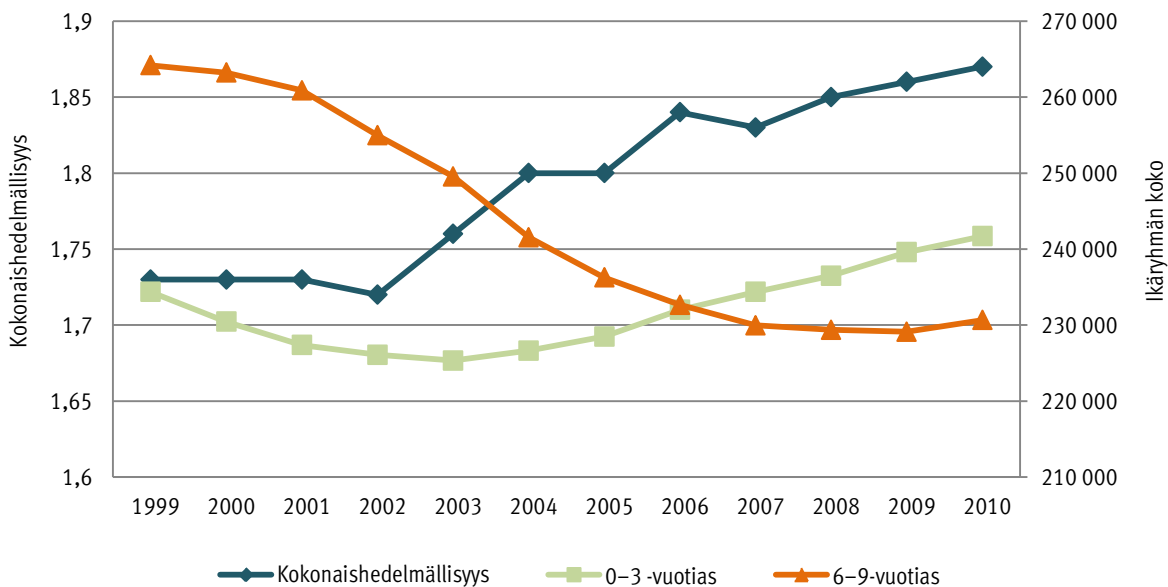
Varjonen Sampo. Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118, 2011. Saatavissa <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/27824/Tutkimuksia118.pdf?sequence=3>>.

Liitteet

Liite 1: Kokonaishedelmällisyys ja ikäluokat tutkimusaineiston aikaikkunassa

Alla olevassa kuviossa (liitekuvio 1) on esitetty osittaiseen hoitorahaan oikeuttavien lapsien ikäryhmien muutokset tutkimusaikavälillä. Erityisesti alle kolmevuotiaiden määrä on kasvanut vuodesta 2003 lähtien, koska lapsia on syntynyt enemmän kuin aiempina vuosina, sillä kokonaishedelmällisyys on noussut jonkin verran edellisiin vuosiin verrattuna. Sen sijaan koulua aloittelevien ikäryhmä on pienentynyt lähes koko ajanjakson aikana.

Liitekuvio 1. Kokonaishedelmällisyys ja osittaiseen hoitorahaan pääsääntöisesti oikeuttavien ikäryhmienmuutos tutkimusaikavälillä.

Lähde: Tilastokeskus 2010; Altika.

Liite 2: Tutkimusaineiston aikana syntyneiden lasten ikäkertymä

Seuraavan kuvion (liitekuvio 2) tarkoitus on selventää aineiston aikaikkunassa syntyneiden lasten ikäkertymää, ja siten hoitorahoihin oikeuttavien lasten määrää aineistossa. Taulukon vasempaan reunaan on merkitty lapsen mahdollinen syntymävuosi ja kunkin rivin kohdalla käydään läpi, minkä ikäinen lapsi on kunakin aineiston sisältämänä vuotena. Esimerkiksi vuonna 1999 syntynyt lapsi ehtii täyttää 11 vuotta tutkimusaikavälillä. Tällaisessa tapauksessa lapsen vanhemmilla on ollut mahdollisuus osittaiseen hoitorahaan sekä alle kolmevuotiaasta että alakoulua aloittelevasta lapsesta (alakouluikäiset tulivat tuen piiriin vuonna 2004, jolloin vuonna 1999 syntynyt lapsi on täyttänyt 5 vuotta). Sen sijaan lapsi joka on syntynyt vuonna 2005 tai sen jälkeen ei ”ehdi” oikeuttamaan vanhempiaan osittaisen hoitorahan käyttäjiksi alakouluikäisenä, koska aineiston kattama aikaväli päättyy.

Vihreä väri kuvaa kotihoidon tukeen ja osittaisen hoitorahaan oikeuttavia alle kolmevuotiaita lapsia. Oranssilla on merkitty viitteellisen iän mukaan alakouluikäiset, joiden perusteella vanhemmat voisivat hakea osittaista hoitorahaa. Aineiston rakenteesta johtuen vanhempia, jotka nostavat tukia alle kolmevuotiaiden perusteella on väistämättä enemmän kuin alakouluikäisten. Tämän lisäksi aikaikkunan sisällä syntyneiden lasten sisarten kohdalla – joiden hoitorahajaksot aineisto myös sisältää – eivät ole voineet mahdollistaa osittaisen hoitorahan käyttöä ennen vuotta 2004. Nämä kaksi asiaa yhdessä selittävät, miksi aineiston sisältämistä osittaisen hoitorahan jaksoista suuri osa on nostettu alle kolmevuotiaan lapsen perusteella. Todellisuudessa suuri osa osittaisen hoitorahan käyttäjistä nostaa tukea kouluikäisen lapsensa perusteella.

Liitekuvio 2. Ikäkertymä aineiston aikana syntyneille lapsille.

Syntymävuosi	Ikä, jonka täyttää ko. vuonna											
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1999	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2000		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2001			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2002				0	1	2	3	4	5	6	7	8
2003					0	1	2	3	4	5	6	7
2004						0	1	2	3	4	5	6
2005							0	1	2	3	4	5
2006								0	1	2	3	4
2007									0	1	2	3
2008										0	1	2
2009											0	1
2010												0

Alle 3-vuotias
 Alakoulun ensi- tai toisluokkalaisen ikäinen (keskimäärin)

Liite 3: Äitien asuinmaakuntajakauma

Liitetaulukko 1. Äidin asuinmaakunta hoitorahajakson aloitus- ja synnytysvuonna, %.

Äidin asuinmaakunta	Osittainen hoitorahajakso		Kotihoidon tukijakso	Kaikki syntymät
	3-vuotias	6–9-vuotias		
Uusimaa	39,8	33,8	28,7	30,1
Varsinais-Suomi	7,8	7,9	7,8	8,1
Satakunta	2,7	3,4	4,0	3,8
Kanta-Häme	3,0	3,3	3,0	3,0
Pirkanmaa	8,5	8,1	8,6	8,9
Päijät-Häme	2,5	3,7	3,5	3,4
Kymenlaakso	2,1	3,1	3,0	2,9
Etelä-Karjala	1,6	2,2	2,2	2,0
Etelä-Savo	1,8	2,1	2,5	2,3
Pohjois-Savo	3,7	4,1	4,7	4,3
Pohjois-Karjala	1,9	2,7	2,8	2,7
Keski-Suomi	4,3	4,4	5,3	5,1
Etelä-Pohjanmaa	3,1	4,0	3,8	3,6
Pohjanmaa	6,0	4,7	3,4	3,4
Keski-Pohjanmaa	1,0	1,4	1,6	1,5
Pohjois-Pohjanmaa	6,9	7,3	10,0	9,4
Kainuu	0,9	1,0	1,5	1,4
Lappi	1,8	2,4	3,2	3,2
Ahvenanmaa/Åland	0,0	-	0,0	0,5
Ei tiedetä	0,4	0,5	0,4	0,5
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Havainnot	21 387	17 815	407 942	394 149

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Liite 4: Tulodesiilien ylä- ja alarajat

Liitetaulukko 2. Kotitalouden käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden, vuoden 2011 euroissa. Tulojakauma on laskettu kaikista synnyttäneistä äideistä vuotta ennen synnytystä. Taulukossa esitetty tulodesiilien ala- ja ylärajat sekä desiilikohtaiset mediaanitulot.

Tulodesiili	Alaraja	Mediaani	Ylärajaja	N
1	0	9 169	11 560	12 406
2	11 561	13 491	15 148	12 383
3	15 150	16 662	18 025	12 417
4	18 027	19 250	20 391	12 371
5	20 397	21 520	22 595	12 395
6	22 596	23 664	24 788	12 392
7	24 789	25 973	27 258	12 395
8	27 260	28 706	30 419	12 422
9	30 425	32 643	35 934	12 372
10	35 940	41 843	165 874	12 386
Kaikki yhteensä	0	22 595	165 874	123 939

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.

Liitetaulukko 3. Äidin valtionveronalaiset tulot, vuoden 2011 euroissa. Tulojakauma on laskettu kaikista synnyttäneistä äideistä vuotta ennen synnytystä. Taulukossa on esitetty tulodesiilien ala- ja ylärajat sekä desiilikohtaiset mediaanitulot.

Tulodesiili	Alaraja	Mediaani	Ylärajaja	N
1	0	3 280	5 845	12 296
2	5 856	8 152	10 728	12 272
3	10 737	13 204	15 521	12 281
4	15 521	17 650	19 484	12 314
5	19 498	21 023	22 463	12 263
6	22 464	23 858	25 234	12 280
7	25 235	26 695	28 250	12 301
8	28 262	30 043	32 241	12 283
9	32 243	35 075	39 324	12 265
10	39 328	47 384	132 477	12 275
Kaikki yhteensä	0	22 463	132 477	122 830

Lähde: Lapsiperheaineisto 1999–2010.